

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

з теми:

**“Диференційний підхід до застосування розвиткових ігор в
логопедичній роботі з молодшими дошкільниками з загальним
недорозвитком мовлення”**

Виконала здобувачка 2 курсу групи SoL1-M24

ОП Спеціальна освіта (Логопедія)

спеціальності 016 Спеціальна освіта

спеціалізації 016.01 Логопедія

Валерія ВИСОКОС

Керівник:

Олена МІЛЕВСЬКА,

кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент:

Оксана ДМІТРІЄВА,

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедри спеціальні та інклюзивної освіти

ЗМІСТ

ВСТУП	3
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ РОЗВИТКОВИХ ІГОР В РОБОТІ З ДОШКІЛЬНИКАМИ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ	8
1.1. Особливості ігрової діяльності дошкільників із загальним недорозвитком мовлення	8
1.2. .Поняття розвиткових ігор та особливості застосування в роботі з дошкільниками з порушеннями розвитку	12
1.3. Аналіз методичної бази застосування ігор в логопедичній роботі	28
Висновок до першого розділу.	41
РОЗДІЛ II	43
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ	43
2.1. Розроблення методики констатувального дослідження	43
2.2. Проведення констатувального дослідження та аналіз отриманих результатів	46
Висновок до розділу 2	49
РОЗДІЛ III	51
МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИФЕРЕНЦІЙНОГО ПІДХОДУ У ЗАСТОСУВАННІ РОЗВИТКОВИХ ІГОР В ЛОГОПЕДИЧНІЙ РОБОТІ З ДОШКІЛЬНИКАМИ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ	51
3.1. Обґрунтування змісту формуальної методики	51
3.2. Апробація методики та аналіз результатів	60
Висновок до розділу 3	64
ВИСНОВКИ	66

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасні дослідження підкреслюють важливість раннього розвитку мовлення у дітей як одного з базових чинників успішної соціалізації та навчання. Мовленнєві порушення в дошкільному віці можуть стати суттєвим бар'єром на шляху когнітивного, емоційного та соціального розвитку дитини. Особливо це стосується дітей із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ), у якому спостерігаються як порушення артикуляції, так і граматичної структури мовлення, які впливають на їх здатність засвоювати нові знання та комунікувати.

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) підкреслює важливість профілактики порушень мовного розвитку через раннє втручання. За даними Міністерства охорони здоров'я України, кількість дітей із мовними порушеннями, зумовлена складними соціальними та медичними факторами, постійно зростає. Це підкреслює важливість систематичного підходу до діагностики та розробки ефективних логопедичних інструментів.

Провідним засобом корекції в дошкільному віці визнано розвиткові ігри. Однак загальний недорозвиток мовлення є гетерогенним (неоднорідним) порушенням; у одних дітей домінують фонетичні проблеми, у інших – лексико-граматичні, у третіх – труднощі розуміння. Ця варіативність унеможлиблює використання єдиної уніфікованої програми та обґрунтовує необхідність диференційованого підходу. Цей підхід вимагає від логопеда активних дій: не простого застосування ігор, а їх цілеспрямованого відбору, адаптації та модифікації відповідно до індивідуальної структури дефекту кожної дитини, виявленої під час діагностики.

Обґрунтуванням такої роботи слугують праці науковців. А. Богуш, Л. Трофименко, Ю. Рібцун доводять ефективність ігрових методик у стимуляції мовленнєвого розвитку. Праці М. Montessori та F. Fröbel заклали основи використання ігор у навчанні. Ефективність поєднання розвитку мовлення з корекцією інших порушень (наприклад, просторових уявлень) за допомогою спеціально розроблених ігор у логопедичній практиці

продемонстровано у працях Ю. Рібцун та Л. Журавльової. Педагоги А. Богуш, Н. Гавриш, Є. Соботович акцентують на важливості ігрової діяльності як провідного засобу для формування словника та граматичної будови.

Таким чином, у системі логопедичної роботи розвивальні ігри є не просто формою навчання, а ключовою корекційною технологією. Вони розвивають спостережливість, уяву, мислення, мовлення та є ефективним засобом розвитку комунікативних навичок.

Актуальність проблеми впровадження диференційованого підходу у логопедичній роботі з молодшими дошкільниками із ЗНМ стосується розробки нових методик, заснованих на ігрових технологіях, спрямованих на комплексну корекцію мовленнєвих порушень.

Важливість розв'язання проблеми застосування диференційованого підходу в логопедичній роботі з молодшими дошкільниками із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ), її недостатня дослідженість, необхідність створення теоретично та практично обґрунтованої методичної системи використання розвивальних ігор як ефективного стимулювання мовленнєвого розвитку зумовили вибір теми дослідження *«Диференційований підхід до застосування розвивальних ігор у логопедичній роботі з молодшими дошкільниками із ЗНМ»*.

Мета дослідження: розроблення методичних рекомендацій щодо диференційованого застосування розвиткових ігор в логопедичній роботі з молодшими дошкільниками із загальним недорозвитком мовлення.

Відповідно до мети визначено наступні **завдання дослідження:**

1. Розглянути теоретичні основи та специфіку розвиткових ігор, що сприяють формуванню мовленнєвих навичок у дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ.

2. Проаналізувати науково-методичну літературу з проблематики застосування розвивальних ігор у логопедичній роботі з молодшими дошкільниками із ЗНМ.

3. Провести констатувальні дослідження та здійснити аналіз отриманих результатів, визначивши основні проблеми та потреби дітей із ЗНМ у контексті ігрової діяльності.

4. Емпірично визначити рівень мовленевого розвитку у молодших дошкільників та розробити програму застосування розвиткових ігор в логопедичній роботі з молодшими дошкільниками з ЗНМ.

5. Проаналізувати ефективність диференційного підходу до застосування розвиткових ігор в логопедичній роботі з молодшими дошкільниками.

Об'єкт дослідження: логопедична робота з молодшими дошкільниками з загальним недорозвитком мовлення.

Предмет дослідження: методичні рекомендації щодо диференційованого застосування розвиткових ігор в логопедичній роботі з молодшими дошкільниками із загальним недорозвитком мовлення.

Теоретично-методологічні засади дослідження становлять фундаментальні положення та концепції вітчизняних та зарубіжних науковців у галузях психології, педагогіки та логопедії. До них належать загальнопсихологічні та психолінгвістичні положення: концепція про єдність мовлення, мислення та свідомості; теорія провідної діяльності та положення про гру як провідну діяльність у дошкільному віці; діяльнісний підхід, що розглядає психіку як функцію, що розвивається в процесі цілеспрямованої діяльності. Важливе значення мають наукові положення про розвиток мовлення дошкільнят: концепції онтогенезу мовленнєвої діяльності та комунікативних навичок у нормі (А. Богуш, Н. Гавриш); теоретичні засади ігрової педагогіки та використання дидактичних ігор у навчанні дошкільнят (F. Froebel, M. Montessori). Основою також слугують положення спеціальної педагогіки та логопедії: наукові уявлення про природу, механізми та структуру загального недорозвитку мовлення (Є. Соботович, А. Богуш, Н. Гавриш); концепції корекційно-розвиткової роботи з дітьми із ЗНМ; принцип диференційованого підходу в корекційній педагогіці, що передбачає

врахування індивідуально-типологічних особливостей кожної дитини (Є. Соботович).

Сукупність цих підходів та концепцій дає змогу розглянути такий комплексний феномен, як застосування розвиткових ігор у дітей із ЗНМ, та науково обґрунтувати методичні рекомендації.

Для досягнення поставленої мети і вирішення завдань були використані наступні **методи**: *теоретичні*: вивчення та аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури, методичних джерел, супровідної документації; метод структурування і систематизації наукової та емпіричної інформації; *емпіричні*: інтерв'ю, анкетування, вивчення продуктів діяльності, метод експертних оцінок; *експериментальні*: констатувальний та формувальний педагогічні експерименти; *математико-статистичні*: кількісний та якісний аналіз емпіричних даних.

Практична значущість результатів дослідження роботи полягає у тому, що розроблені методичні рекомендації допомагають логопедам підбирати різні ігри для дітей із ЗНМ. Такий індивідуальний підхід робить заняття більш ефективними. Ці матеріали можуть використовувати у своїй роботі логопеди, вихователі, а також студенти під час навчання.

Елементи наукової новизни одержаних результатів. Уточнено сутність поняття «розвиткові ігри» у контексті логопедичної рооти з дошкльниками; обґрунтовано методичні рекомендації щодо дифереційного застосування розвиткових ігор і дітьми з різними формами логопатій.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі Інклюзивного ресурсного центру м. Чернігова, а також Дитячої Академії Чернігівської міської ради. Дослідженням було охоплено 23 дитини молодшого дошкільного віку (3-4 років), які мали загальний недорозвиток мовлення.

Апробація дослідження відбувалась на II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Організація освітнього середовища» у формі тез доповіді на тему: «Особливості використання розвиткових ігор у процесі

ігрової діяльності дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення». Ключові теоретичні та методичні аспекти дослідження опубліковано у статті «Диференційний підхід як теоретико-методологічна засада організації логопедичної ігрової діяльності з дітьми молодшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення» у фаховому виданні «Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»» (2025, № 4).

Результати дослідження відображені в двох публікаціях.

Структура дипломної роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (101 найменування), 4-х додатків. В роботі вміщено 0 таблиць, 13 рисунків.

Загальний обсяг роботи становить 79 сторінок, основний зміст роботи викладено на 67 сторінках. У вступі обґрунтовується наукова актуальність теми, визначаються об'єкт, предмет, мета, завдання, методи дослідження, її практичне значення. Висновки підсумовують результати дослідження й роблять певні узагальнення.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ РОЗВИТКОВИХ ІГОР В РОБОТІ З ДОШКІЛЬНИКАМИ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

1.1. Особливості ігрової діяльності дошкільників із загальним недорозвитком мовлення

Кількість дітей із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) в останні роки неухильно зростає. Проблема мовлення завжди привертала увагу дослідників різних дисциплін, і незаперечним є той факт, що наша мова є надзвичайно різноманітною та складною і потребує розвитку з перших років життя. На сьогоднішній день ЗНМ є однією з найпоширеніших форм порушення мовленнєвого розвитку у дітей, що змусило як дослідників, так і фахівців звернути увагу на вивчення цієї проблеми. Ця категорія дітей потребує професійної допомоги та комплексного психолого-педагогічного супроводу в процесі когнітивного та особистісного розвитку.

Діти із ЗНМ мають не лише мовленнєві порушення, а й особливості у становленні особистості та затримку розвитку пізнавальних процесів. У цих дітей спостерігається особливий розвиток пам'яті, мислення, уваги, що, в свою чергу, визначає певні особливості їхньої ігрової діяльності. Гра є основним видом діяльності дітей дошкільного віку. Вона цікава і близька дитині тому, що народжується, формується її потребами та інтересами, що виникають у зв'язку із зовнішнім середовищем, а такий зв'язок обов'язково виникає через мовленнєву діяльність.

Будь-яка гра для дитини — це освоєння світу, під час якого вона розвиває фізичні та розумові здібності, пізнавальні процеси, творчість, вольові та моральні якості. Гра — це також спосіб переробки вражень і знань про навколишній світ, який здійснюється за допомогою складних дій, що обов'язково включають мовлення. У дошкільному віці гра, що виникає на

основі наслідування та маніпулятивних дій з предметами, стає для дитини формою творчого відображення навколишнього життя, в якій яскраво проявляються особливості уяви і мислення, активність, емоційність і потреба в спілкуванні.

Встановлено, що ігрова діяльність дітей з порушеннями мовлення помітно відрізняється від ігрової діяльності дітей з нормальним розвитком, і ця відмінність обумовлена впливом основного дефекту. У сучасній логопедичній науці термін «мовленнєвий недорозвиток» позначає низький рівень сформованості тієї чи іншої мовленнєвої функції або мовленнєвої системи в цілому. Професор М. Шеремет визначає загальний недорозвиток мовлення (ЗНМ) у дітей з нормальним слухом та інтактним інтелектом як форму мовленнєвого розладу, при якій спостерігаються зміни у формуванні всіх компонентів мовленнєвої системи, що стосуються як слухової, так і смислової сторін мовлення [86].

У своєму дослідженні дітей із загальним недорозвитком мовлення Ю. Рібцун зазначає, що вони відстають від однолітків з нормальним мовленнєвим розвитком у точному відтворенні дій з предметами, переривають послідовність ігрових дій, пропускають основні частини [38]. Для дітей цієї категорії характерне зниження вербальної пам'яті та здатності до запам'ятовування, нестійкість уваги, затримка розвитку абстрактного та логічного мислення. Порівняно з однолітками з нормальним мовленнєвим розвитком, ці дошкільники довше включаються в ігрову діяльність, у них виникають паузи в грі, настає втома від діяльності. Як зазначають Х. Сайко та Я. Шаблінська, діти із загальним недорозвитком мовлення через свої особливості потребують значно більшої участі дорослого в ігровій діяльності, ніж їхні однолітки з нормальним мовленнєвим розвитком [39]. Вони малорухливі, тому не можуть грати в групах, а їхній інтерес до гри нестійкий. Ігрова діяльність у дітей із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) має специфічні риси, насамперед пов'язані з труднощами комунікативної взаємодії. Це свідчить про недостатній розвиток базових форм спілкування,

що чітко проявляється у поведінці під час гри. Сучасні наукові підходи розглядають мовлення та гру у тісному взаємному зв'язку. Ця залежність є двосторонньою: з одного боку, мовлення активізується та розвивається в процесі ігрової діяльності, а з іншого – сама гра ускладнюється та прогресує лише під впливом мовленнєвого розвитку дитини. Саме в грі діти починають використовувати мовленнєві засоби для опису та планування своїх дій, надання їм сенсу, а також для вираження власних думок і почуттів. Також ігрова діяльність сприяє засвоєнню соціальних функцій та рольових відносин, які безпосередньо реалізуються та закріплюються через мовлення. Вітчизняні науковці відзначають, що у дошкільників з порушеннями мовлення формування ігрової діяльності часто є затриманим. Характер цієї затримки безпосередньо корелює з рівнем мовленнєвого дефекту. Оскільки загальний недорозвиток мовлення є поліморфним порушенням, що характеризується широким спектром проявів – від майже повної відсутності мовленнєвих засобів спілкування до розгорнутих форм зв'язного мовлення з окремими недоліками, – то й рівень гри у цих дітей також варіюється від простих маніпуляцій до спроб сюжетно-рольової гри, проте зі значно збідненим мовленнєвим супроводом.

Зміст їхньої гри найчастіше є відображенням знайомих способів дій з предметами або ознайомленням з властивостями іграшок; відсутнє конкретне уявлення про процес гри з кожною іграшкою. Ці діти практично не вибирають іграшки, які необхідні для виконання певної дії; гра з сюжетними іграшками зазвичай носить процесуальний характер, наприклад, коли дитина пересуває машинку по кімнаті, роздягає і одягає ляльку і т.д. Їх гра логічно не пов'язана з іграшками.

Для дітей дошкільного віку з ЗНМ характерно, що повноцінна гра в них часто відбувається лише за умови активного впливу та стимуляції з боку дорослого. Наукові спостереження показують, що найбільша затримка розвитку ігрової діяльності характерна для дітей з ЗНМ I рівня. Їхня гра має переважно монотонний, маніпулятивний характер, коли, наприклад, дитина

просто крутить іграшку в руках, не виконуючи з нею цілеспрямованих ігрових дій. Такі маніпуляції не мають розгорнутого ігрового змісту. У групі з однолітками з нормальним мовленнєвим розвитком такі діти, як правило, ізольовані, відіграють другорядні ролі та уникають вербальної взаємодії [20].

Дитина з ЗНМ I стадії має порушений емоційний розвиток, а тому гра для неї є незапланованою, а дії учасників часто незрозумілі для дитини. Фахівці також зазначають, що у дітей дошкільного віку на цьому рівні ЗНМ значно знижена самостійна ігрова діяльність, діти не можуть самостійно організувати колективну діяльність у сюжетній грі, потрібне втручання дорослого, без участі дорослого можлива лише процесуальна гра з елементами дії, тобто ця ігрова діяльність не є колективною, а є діяльністю, що виконується разом або в парі [40]. У рольовій грі виконання дії нестійке і залежить від ситуативних, випадкових асоціацій; роль не визначає поведінку дитини в грі і лише через аналіз ігрової діяльності дошкільник може визначити, яку роль він взяв на себе. Використання предметів-замінників у грі або дій-замінників зустрічається дуже рідко, а ігрова поведінка не дуже емоційна. Для дітей з ЗНМ I стадії зміст і правила багатьох ігор надовго стають недоступними, в розвиваючих іграх вони мають труднощі з дотриманням правил і запам'ятовуванням завдання, часто забувають основну мету гри, забувають правила і потребують постійних нагадувань.

Що стосується рухливих ігор, то такі діти не можуть утримати в голові всі правила гри, що робить їхню гру безглуздом і хаотичним виконанням окремих рухів. При порівнянні ігрової діяльності дітей з ЗНМ I та II рівнів, у останніх, як правило, спостерігається краща ситуація. Дослідження підтверджують, що за умови цілеспрямованого педагогічного впливу на дітей із ЗНМ II рівня помітно розвиваються та вдосконалюються ключові характеристики гри: підвищується її цілеспрямованість, наполегливість та тривалість, а також збільшується кількість та якість ігрових дій і розширюється їхня тематика. Діти цього рівня вже здатні краще орієнтуватися на правила, вдаватися до наслідування, брати участь у рольовій грі та

демонструвати елементи самостійної ігрової діяльності. Їхні ігри можуть мати колективний характер, хоча переважно відбуваються в невеликих підгрупах. Важливо, що за участі педагога в організації гри ці діти частіше доводять її до логічного завершення, що свідчить про загальне підвищення рівня їхньої ігрової активності. За даними С. Лауткіної, у дітей з третім рівнем ЗНМ ігрова активність загалом відповідає віковій нормі, але в іграх спостерігаються деякі поведінкові особливості, які переважно пов'язані з мовленнєвим навантаженням, виконанням ролей з активною мовленнєвою підтримкою [7]. Найбільші труднощі у таких дітей виникають у словесних іграх та іграх з правилами, які передбачають словесну регуляцію дій.

1.2. Поняття розвиткових ігор та особливості застосування в роботі з дошкільниками з порушеннями розвитку

Дидактична гра – це навчальна гра, яка використовується в дошкільних закладах для закріплення та уточнення знань дітей про навколишній світ під час освітнього процесу. Дидактичні ігри характеризуються тим, що це ігри, спеціально спроектовані і розроблені дорослими для різних освітніх цілей: сенсорного виховання, розвитку мовлення, ознайомлення з довкіллям, елементарних математичних уявлень і т.д.

У практиці дошкільної освіти дидактичні ігри визначаються як ігровий метод навчання і виступають у двох формах:

1) Власне дидактична гра. Сам метод навчання ґрунтується на самонавчанні (самоосвіті) та самоорганізації дітей.

2) Ігрова діяльність (ігрова практика). Тут вчитель є провідним і організовує гру. В ігровій діяльності діти засвоюють доступні знання, формують необхідні вміння та навички, розвивають пізнавальні процеси (сприйняття, уяву, мислення, мовлення).

У дидактичній грі як формі навчання взаємодіють навчальний (пізнавальний) та ігровий (цікавий) аспекти. Отже, вчитель і навчає, і залучає дітей до гри, а діти навчаються через гру. Основним мотивом, спонуканням до

виконання навчального завдання є не пряма вказівка вчителя чи бажання дітей вчитися, а природне бажання грати, досягати мети гри, перемагати. Саме воно спонукає дошкільнят до пізнавальної активності, якої вимагають умови і правила гри (краще сприйняття предметів і явищ зовнішнього світу, уважніше слухання, швидша орієнтація на потрібну ознаку, відбір і групування предметів тощо). Основними елементами навчальної гри, які забезпечують і навчання, і гру, є: навчальне та ігрове завдання, ігровий задум, правила, ігрові дії, результат.

Кожна навчальна гра має своє навчальне завдання, яке відрізняє одну гру від іншої. Навчальні завдання гри визначаються педагогічним і виховним впливом педагога. Такими завданнями можуть бути: розвиток мовленнєвого спілкування, розвиток навичок говоріння, зв'язного мовлення, закріплення здорової вимови, уточнення і розширення словникового запасу. Ігрове завдання виконується дітьми під час ігрової діяльності, викликаючи у них інтерес, активність, бажання і потребу вирішувати.

Кожна дидактична гра має правила, які визначаються змістом та ідеєю гри. Вони визначають, що повинна робити дитина і як вона повинна себе поводити, організовують і спрямовують взаємини дитини з іншими дітьми, дають можливість дитині навчитися керувати своєю поведінкою. Дотримання правил вимагає від дитини певних волевових зусиль, вміння поводитися з іншими дітьми, долати негативні емоції, що виникають в результаті невдачі.

Навчальна гра будується на ігрових діях. Вони можуть бути найрізноманітнішими: діти імітують звуки тварин і птахів, втілюють мовні вирази, змагаються, порівнюють, відгадують, загадують, відгадують, купують, виграють. Навчальна гра має конкретний результат, наприклад, відгадування загадок, виконання дій та ігрових завдань, що сприймається дитиною як успіх, якому вона радіє [15, с. 32].

Через гру діти вчаться розпізнавати свої особливості, визначати, як їх сприймають інші, і формувати власну поведінку з огляду на можливу реакцію інших. Через гру учні розвивають звичку до концентрації, незалежного

мислення та уваги. Коли діти занурені в гру, вони навіть не усвідомлюють, що навчаються, і навіть найпасивніші учні беруть активну участь у процесі.

Використовуючи елементи гри на уроках, ми створюємо дружню атмосферу, радісний настрій і бажання вчитися. Гра та її організація є ключем до організації виховання.

Для дитини гра – це перша можливість самовиразитися, виразити себе і самоствердитися. Через гру діти не тільки відображають реальне життя, але й реконструюють його.

Існує три способи інтеграції ігор та вправ у навчальний процес. Перший підхід базується на тому, що учні розробляють і створюють власні ігри для задоволення власних потреб; другий підхід зосереджується на тому, що вчителі, інструктори або розробники розробляють навчальні ігри з нуля відповідно до рівня знань учнів; і третій підхід полягає в тому, щоб інтегрувати комерційно доступні ігри в класні заняття для ефективного навчання.

Ігрове навчання відіграє важливу роль в освіті, залучаючи учнів до співпраці, спілкування, взаємодії та командної роботи. Стратегічні ігри покращують роботу мозку. Ігри створюють динаміку, яка може стимулювати учнів розвивати навички та створювати емоційний зв'язок з навчанням і предметом. Ігри можна адаптувати для персоналізації навчання і допомогти учням стати більш впевненими і незалежними мислителями.

Одним з найважливіших аспектів ігрового навчання є те, що кожен учень отримує негайний зворотній зв'язок про свою роботу з пропозиціями щодо її покращення. Під час використання ігрового підходу слід бути обережним, оскільки в ігровій динаміці може бути складно адаптувати навчальні цілі до моделі навчання. Вона повинна відповідати меті і добре вписуватися в навчальну програму. Більшість вправ у творчих навчальних матеріалах ґрунтуються на переконанні, що ігри, які подобаються дітям і в які вони люблять грати поза класом, можна адаптувати й використовувати на різних уроках. Коли іграшки використовуються в реальних цілях, діти грають і навчаються одночасно. Крім того, ігри допомагають створити контекст, в

якому увага дітей зосереджена на поставленому завданні, без усвідомлення того, що вони практикують мову. Важливо зазначити, що гра відіграє багатогранну роль у житті людини на всіх його етапах.

Соціалізація відбувається насамперед через гру. Через систему активних рольових ігор діти засвоюють та організовують соціальні правила, цінності та установки. Через розвиток гри відбувається самореалізація, гра дає можливість практикувати різні життєві навички, в тому числі й комунікативні. І, звичайно, гра приносить задоволення і заповнює вільний час. Крім того, спеціально організована ігрова діяльність має корекційну, психотерапевтичну та діагностичну функцію. Окремої уваги заслуговує освітня функція гри.

Різноманітні технології навчання в роботі можуть докорінно змінити навчальний процес і сприяти досягненню високих результатів у навчанні. Можна сказати, що ігрові технології – це модель навчання. Метою спільної діяльності є розробка, організація та реалізація навчального процесу через гру. В даний час ігрове навчання популярне не тільки в дошкільній і шкільній освіті, а й у вищій професійній освіті та підготовці фахівців у різних галузях. Ігрові технології широко використовуються в освіті. Так, ігрова технологія може використовуватися як самостійна технологія при розробці навчальних матеріалів. Вона також може бути елементом більш інтегрованої освітньої технології (наприклад, технології кооперативного навчання). Крім того, додаток часто використовується як форма викладання або навчального процесу.

Ігрові технології ґрунтуються на особливостях ігор. Як і всі види діяльності, ігри мають свою структуру: постановка цілей, планування, досягнення цілей та аналіз результатів. Крім того, компонентами ігрової діяльності є: дія, роль, реальні відносини між гравцями, ігрові дії, умовне заміщення реальних об'єктів [39].

Немає нічого більш захоплюючого, ніж вивчення різних предметів через гру. Використання ігор на уроках – один з найцікавіших способів навчання дітей. Відомо, що ігри можна використовувати в різних сферах, що є важливим

у вивченні мови. Ігрова діяльність включає в себе цілий ряд навчальних ігор, які мають спільні ідеї та характеристики. Кожна гра складається з набору конкретних завдань, які учень повинен вирішити. Кожне завдання охоплює дуже широкий діапазон рівнів складності. В іграх поступове збільшення складності завдань дає можливість учням розвиватися, тобто розвивати свої творчі здібності, на відміну від школи, де все пояснюється і де в дитини розвиваються переважно лише виконавчі здібності.

Навчальна гра може мати багато функцій у процесі навчання. Перша функція гри – це організаційна функція. Вона дозволяє вчителю та учням більш ефективно планувати свій час.

Під час гри всі учні активні. Всі їхні дії підпорядковані правилам гри. Учні працюють в групах і співпрацюють один з одним, що особливо важливо для сором'язливих дітей. Особисті потреби учнів рідко призводять до рутинних і навчальних вправ. Це залежить від зовнішньої мотивації, наприклад, від оцінок. Тому підхід до постановки завдань є важливим. Наступна функція – функція навчання. У цьому контексті ігри роблять всіх учнів активними і дають їм можливість розвивати різні навички, наприклад, мовні або інтелектуальні. Пізнавальна функція – це четверта функція. Учень, його особистість, здібності та досягнення є предметом пізнання вчителя – це педагогічна функція. Ігри дають можливість вчителю контролювати поведінку та усувати негативні прояви. Вони вимагають від учнів знань і компетентності у взаємодії з іншими. Вони також розвивають правила хорошої поведінки. Під час гри учні дотримуються правил, які вчать їх гарній поведінці.

Педагог повинен адаптувати ігри до широкого спектру стилів навчання для всіх дітей. Існує кілька стилів навчання, які необхідно розрізняти. Перший стиль – візуальний. Йому найкраще підходить інформація, яка відображається на екрані: картинки, діаграми, кольори, розмір або дизайн. Аудіальний стиль ґрунтується на інформації, яка сприймається на слух: діалоги, пісні або ритми. Третій стиль – кінестетичний. Цей стиль вимагає, щоб учні рухалися або

торкалися чогось, а не вчилися ефективно. Креативний стиль передбачає творче використання мови з самого початку. Аналітичний стиль передбачає аналіз мовних форм [39].

Для кращого засвоєння матеріалу рекомендується використовувати «ігрові технології», які включають в себе велику групу методів і прийомів організації навчального процесу у вигляді різноманітних навчальних ігор. Так, гра – це вид діяльності в ситуаціях, спрямованих на відтворення і засвоєння соціального досвіду, під час якої формується і вдосконалюється самоуправління поведінкою [38].

Ігрові методи мають різні рівні, і кожен з цих рівнів спрямований на розвиток певної навички в той чи інший спосіб. Виходячи з цього, можна виділити такі види ігор: навчальні ігри, дискусійні ігри, ігрові ситуації, рольові ігри та ділові навчальні ігри, ділові комп'ютерні ігри [39].

Ігри-вправи. До них відносяться кросворди, ребуси, вікторини та ін. Використання цього методу допомагає активізувати певні розумові процеси, закріпити знання, перевірити їх якість і відпрацювати навички. Їх проводять на уроках, ігрові вправи можуть бути елементом домашніх завдань, позакласних заходів. Також їх можна використовувати у вільний час.

Дискусійна гра. Передбачає спільне обговорення спірної теми, обмін думками та ідеями між багатьма учасниками. Основна мета методу – дослідити відмінності у трактуванні питання та встановити істину в дружній дискусії. Цей метод навчання дозволяє проаналізувати суть явища чи процесу та обрати найкраще рішення з існуючих варіантів. Досягнення мети спрямовується розвитком ігрової ситуації. В основі лежить проблемна ситуація, яка активізує пізнавальний інтерес учнів і спрямовує їхню інтелектуальну діяльність.

Ігрова ситуація фокусується на зв'язку теорії з практикою теми, що вивчається або викладається: вмінні аналізувати, робити висновки та приймати рішення в нестандартних ситуаціях. Цей метод заохочує учнів до ситуативної діяльності, заснованої на необхідній комбінації знань, умінь і

навичок, які учні повинні набути. Гра сприяє покращенню емоційного та психологічного стану, стимулює внутрішню мотивацію до навчання, знімає напругу та втому.

Рольові ігри. Рольова гра дозволяє відтворити будь-яку ситуацію. Рольова гра спонукає дітей психологічно переорієнтуватися. Вони вже не сприймають себе як учнів, що відтворюють зміст вивченого матеріалу перед аудиторією, а як людей з конкретними правами та обов'язками, які несуть відповідальність за власний вибір. Цей метод посилює інтелектуальну роботу та сприяє швидкому і глибокому засвоєнню матеріалу. Через рольову гру розкривається інтелект учня, долається психологічний бар'єр у спілкуванні та змінюється характер міжособистісних стосунків. На зміну відносинам «вчитель-учень» приходять відносини «гравець-гравець», де учасники допомагають і підтримують один одного, створюючи атмосферу, яка полегшує засвоєння учнями нового матеріалу і оволодіння певним видом діяльності [31].

Навчальні ігри – це ігри, розроблені, щоб допомогти людям дізнатися про якусь тему, розширити поняття, сприяти розвитку, зрозуміти історичну подію чи культуру або здобути навички через гру. Існують різні типи ігор, такі як настільні, карткові та відеоігри. Навчальна гра призначена для того, щоб розповісти людям про певний предмет і навчити їх певним навичкам. Оскільки освітяни, уряди та батьки визнали інтелектуальну потребу та переваги ігор для навчання, цей навчальний інструмент став домінуючим. Ігри інтерактивні, і гра вчить нас, що цілі, принципи, адаптація, вирішення проблем і взаємодія представлені у вигляді історій. Забезпечуючи нам задоволення, пристрась, залучення, структуру, мотивацію, творчість, соціальну взаємодію та емоції під час навчання через гру, наші основні навчальні потреби задовольняються. Підвищення доступності та розвитку технологій призвело до зміни способу гри учнів. Відеоігри або електронні ігри стали більш популярними, ніж традиційні настільні ігри. Здатність занурюватися в гру сприяє «емпатії», яка виникає, коли гравець вчиться ототожнювати себе з обраним персонажем і віртуальним середовищем гри.

Ф. Шиллер у своєму класичному есе «Після естетичного виховання людини» розглядає гру як силу культури, що допомагає людям подолати свої інстинкти і стати членами освіченої спільноти. Він стверджує, що «люди стають повноцінними людьми лише тоді, коли вони грають» [19]. Ігри часто містять елементи фантазії, які залучають гравців до навчальної діяльності за допомогою наративу або розповіді. Навчальні ігри можуть мотивувати дітей і дозволяють їм розвивати усвідомлення послідовності.

Успіх ігрових стратегій навчання пояснюється тим, що активна участь і взаємодія лежать в основі цього досвіду, і свідчить про те, що сучасні методи навчання недостатньо залучають учнів. Досвід і прихильність до ігор як інструменту навчання стає все більш поширеним серед тих, хто вступає до вищих навчальних закладів і виходить на ринок праці. Використання спільних рольових ігор у навчальних цілях дає учням можливість застосувати на практиці те, чого вони навчилися. Процес навчання, вбудований у гру, робить його приємним. Гравець розвивається, навчаючись через гру. Це процес розуміння людського розуму і початок розуміння нової системи. Добре розроблені ігри, які мотивують гравців, забезпечують ідеальне навчальне середовище. Реальні проблеми легше вирішувати в грі, яка включає ефективний інтерактивний досвід, що активно залучає людей до процесу навчання. В успішному навчальному середовищі, заснованому на дії, досвід досягнень і постановки цілей дозволяє гравцям робити помилки, експериментуючи в безпечному середовищі. Ігри мають правила, структуру та цілі, які сприяють мотивації. Ігри є інтерактивними і забезпечують результати та зворотній зв'язок. Більшість ігор також мають виклики, які потрібно подолати, що стимулює творчість.

Ігрове навчання має спільні характеристики з творчістю; гра може сприяти розвитку уяви та навичок дивергентного мислення, які допомагають вирішувати проблеми та передавати ідеї або завдання, що генерують досвід і знання. Гра дозволяє вільно мислити, залишає осторонь мислення, зосереджене на навчальній діяльності, і допомагає досягти цілей гри.

Тенденції в освітніх дослідженнях і літературі свідчать про зростаючий інтерес до того, як ігри можуть впливати на навчання. Кілька досліджень вивчали зв'язок між ігровим процесом і розвитком різних навичок, таких як вирішення проблем, комунікація, співпраця та критичне мислення. Однак більшість досліджень на сьогоднішній день зосереджені на впливі ігор на мотивацію, зацікавленість та засвоєння знань. За останнє десятиліття дослідники змістили акцент із зв'язку ігор та матеріальних навичок, таких як набуття знань чи розуміння концепцій, на більш нематеріальні результати навчання, такі як розвиток навичок 21-го століття. Під навичками 21 століття розуміють широкий спектр навичок, таких як критичне мислення, співпраця, комунікація, вирішення проблем і творчість. Серед цих навичок вирішення проблем є одним з найвищих таксономічних результатів навчання з широким застосуванням. Елементами, які найчастіше зустрічалися в дослідженнях, були співпраця і вбудований зворотний зв'язок у поєднанні з інтерактивністю. Висока інтерактивність сприяла мотивації та залученості, тим самим впливаючи на навички вирішення проблем, оскільки підвищена мотивація призводить до наполегливості в пошуку рішень проблем, що розглядаються в грі.

Творчість важко оцінити. Для вимірювання новизни або корисності запропонованої ідеї використовуються метрики. Однак цих традиційних метрик недостатньо, щоб оцінити креативність, застосовану до гри або змагання. Необхідно застосовувати метрики, засновані на ігрових цілях, але такі, що перевіряють набуті знання. Ці метрики будуть точнішими, якщо вони будуть налаштовані відповідно до вимірів, які можна виміряти і кількісно оцінити, а не відповідати певним умовам. Крім того, дизайн гри та її динаміка встановлюють змагальні цілі по відношенню до очікуваного результату навчання.

Ігрові технології суттєво відрізняються від інших методів навчання, оскільки ігри є: звичним і популярним видом діяльності для всіх вікових груп; ефективним інструментом активізації будь-якої діяльності; мотивуючим;

таким, що дає змогу передавати знання, вміння та навички; багатфункціональним; передусім спільною, командною, змагальною формою роботи; таким, що забезпечує результат; орієнтованим на чітко визначену мету та відповідний освітній результат [15, с. 31].

Творче використання ігрових технологій у навчанні математики в початковій школі може бути більш ефективним, оскільки: ігри уможливають ефективну взаємодію вчителя та учнів через елементи змагання та зацікавленості; використання ігор у процесі розв'язування математичних задач підтримує інтерес учнів до предмета; інтеграція ігор у навчання забезпечує цікавість та захопливість навчальної діяльності, створює робочий клімат й полегшує вирішення складних завдань, гра значно активізує пізнавальний розвиток дітей і всі їхні пізнавальні процеси; гра має високий виховний потенціал; через гру діти набувають знань про предмети і явища навколишнього світу, що свідчить про її значний освітній потенціал [15, с. 32].

Серед багатьох видів ігор навчальні ігри є тими, що найтісніше пов'язані з педагогічним процесом. Навчальні ігри – це форма організації навчання, виховання і розвитку особистості, яка здійснюється педагогом на основі спеціально організованої для учнів діяльності за спеціально розробленим ігровим сценарієм і ґрунтується на максимальній самоорганізації учнів у моделюванні їхнього досвіду пізнання людської дійсності.

Місце і роль ігрових технологій в освітньому процесі, поєднання ігрових і навчальних елементів значною мірою залежить від розуміння вчителем функцій і класифікації навчальних ігор.

Ігри класифікують за різними принципами:

1. За видом діяльності: фізичні (рухливі), розумові, трудові, соціальні, психологічні;
2. За характером навчального процесу: педагогічні, виховні, навчальні, контролюючі, узагальнюючі; пізнавальні, виховні, розвиваючі; репродуктивні, продуктивні, творчі; комунікативні, діагностичні, профорієнтаційні, психотехнічні тощо;

3. За характером ігрової методики: предметні, сюжетні, рольові, ділові, імітаційні, ігри-драматизації;

4. За ігровим середовищем: ігри з предметами та без предметів, настільні ігри, ігри в приміщенні, рухливі ігри, комп'ютерні ігри, ігри з різними засобами пересування.

Розвиваючі ігри, і це їх головна особливість, зуміли поєднати один з основних принципів навчання – від простого до складного – з дуже важливим принципом творчої діяльності – незалежно від здібностей, коли дитина може досягти піку своїх можливостей.

Хочемо зазначити, що сучасні інформаційні технології також сприяють творчому розвитку дитини. З одного боку, використання комп'ютерів на уроках полегшує роботу вчителя, а з іншого – сприяє не тільки кращому засвоєнню знань, а й розвитку творчих здібностей учня. Учнів початкових класів слід заохочувати до використання певних видів мультимедійних додатків у початковій школі: мультимедійних презентацій та мультимедійних публікацій.

Під час проведення навчальних ігор необхідно дотримуватися кількох умов: ігри мають відповідати навчальній програмі; завдання гри мають бути не надто легкими, але й не надто складними; ігри мають відповідати віковим особливостям дітей; необхідно забезпечити різноманітність ігор; в ігровій діяльності мають брати участь усі учні класу [20, с. 92-93].

Багато особистісних рис дитини розвиваються через гру. Коли вчитель використовує елементи гри на уроці, в класі створюється дружня атмосфера, веселий настрій і бажання вчитися. Плануючи урок, вчитель має обирати ігри, які є цікавими та зрозумілими для дітей.

Учні з меншою ймовірністю забувають матеріал, вивчений через гру. Гра органічно поєднує в собі цікавість, яка робить процес доступним і захоплюючим для учнів, і активність, яка робить процес навчання більш якісним і тривалим.

У грі учні розвивають звичку мислити самостійно, концентрувати і розвивати увагу. Коли учні занурені в гру, вони не усвідомлюють, що навчаються, і навіть найпасивніші учні залучаються до активної діяльності.

Важливо впроваджувати гру систематично і цілеспрямовано на кожному уроці, починаючи з елементарних ігрових ситуацій, які поступово ускладнюються і урізноманітнюються, оскільки вони винагороджують знання учнів, розвивають навички, розвивають пам'ять, виховують винахідливість, самостійність, наполегливість та ін.

Багато учнів вважають математику складною і незрозумілою, тому намагаються запам'ятати правила, не розуміючи їх, що заважає подальшому розумінню нового матеріалу.

Якщо учень зацікавлений лише грою, він дуже швидко зацікавиться матеріалом, пов'язаним з нею, і йому потрібно буде вивчити, зрозуміти і запам'ятати матеріал, тобто він почне готуватися до участі в грі. Навіть розгадування ребусів під час гри «Хто швидше?» стає захоплюючим і цікавим заняттям для молодших школярів через конкретну мету – кожен хоче перемогти, не відстати від своїх друзів, не підвести їх і показати всьому класу, що він вміє і що знає.

Таким чином, у грі починається найпростіше спілкування між дитиною та класним колективом і взаєморозуміння між учителем та учнем. Під час гри у дітей розвивається пам'ять, увага та жага до знань. Виявляються індивідуальні особливості дітей, їхні інтелектуальні здібності, навички та потенціал. Цінність ігрової технології полягає в тому, що її розвиваюча і навчальна функції тісно пов'язані між собою. Гра як метод навчання організовує, розвиває учнів, розширює їхні пізнавальні можливості та виховує особистість.

Кожна гра складається з трьох етапів:

- 1) підготовка (формулювання цілей гри, вибір навчального матеріалу, розробка сценарію, підготовка обладнання, розподіл ролей та інструктаж);
- 2) власне проведення гри;

3) узагальнення та аналіз результатів.

За умови правильного ставлення педагога до навчальної гри та розумного використання її потужного психолого-педагогічного потенціалу, гра стає оптимальним засобом, що забезпечує загальну: успішну адаптацію дитини до нової ситуації розвитку; розвиток молодшого школяра як суб'єкта власної діяльності та поведінки, його ефективну соціалізацію; збереження та зміцнення морального, психічного та фізичного здоров'я.

У навчанні математики дидактичні ігри можна використовувати для ознайомлення та закріплення нового матеріалу, закріплення та розвитку більш повного та глибокого розуміння вже вивчених ідей та понять, розвитку навичок лічби та побудови графіків, розвитку базових навичок мислення та розширення кругозору.

Крім того, цікаві ігрові форми та ігрові матеріали допомагають стимулювати інтерес до предмета, сприяють свідомому засвоєнню знань, стимулюють активність учнів, розвивають навички самостійної роботи, вміння раціонально і творчо виконувати завдання, вміння самостійно застосовувати свої знання. Розуміння та інтерес до предмету є ключовим фактором ефективного навчання.

Вчителі використовують ігри на уроках математики для введення та закріплення нового матеріалу, закріплення вже набутих ідей та понять, кращого та глибшого розуміння, розвитку навичок обчислення та побудови графіків, розвитку основних прийомів мислення та розширення кругозору.

Ігри та сучасні ігрові технології допомагають вчителям початкових класів вдосконалити процес навчання, зробити його більш цікавим та захоплюючим. Дуже важливо створити умови для поглиблення та розвитку знань, умінь і навичок учнів, а навчальні ігри сприяють цьому. Їх можна використовувати на всіх етапах навчання. Часто ігрова ситуація може бути найкращим способом розпочати урок, гра може бути ефективним способом познайомити учнів з новим матеріалом, гра може допомогти стимулювати хід виконання навчальних вправ.

Загальновідомо, що інтерес і мотивація є складовими успішного навчання: Якщо учні зацікавлені та розуміють, чому вони виконують завдання, їм набагато легше засвоювати новий матеріал [32].

У початковій школі навчальні ігри широко використовуються як інструмент для викладання, навчання та розвитку учнів. Усі ігри розвивають увагу, спостережливість та кмітливість. Сучасні педагогічні практики, які звертаються до ігрового навчання в класі, розглядають його як засіб ефективної взаємодії між вчителями та учнями, продуктивну форму спілкування, що включає елементи змагання та невідомості цікавості.

Через гру учні розвивають звичку до концентрації, незалежного мислення та уваги. Коли діти занурені в гру, вони навіть не усвідомлюють, що навчаються.

Обираючи рольову гру, вчитель повинен пам'ятати, що процес створення гри складається з кількох етапів: вибір теми гри, визначення мети та завдань гри, підготовка та проведення гри (інформування учнів про тему гри, підготовка планів візуалізації, проведення гри, підбиття підсумків).

Успіх гри залежить від дотримання наступних умов: гра повинна відповідати навчальній програмі; завдання в грі не повинні бути ні занадто легкими, ні занадто важкими; гра повинна відповідати віковим особливостям учнів; різноманітність ігор; весь клас повинен брати участь в іграх [30].

Дії та ситуації в грі повинні змінюватися від уроку до уроку. Поступово цікава гра, творча композиція зі слів, переростає у справжнє навчально-пізнавальне завдання.

При викладанні математики з елементами рольової гри рекомендується дотримуватися таких умов: методи навчання мають бути адаптовані до змісту (тільки метод навчання має бути ігровим); математичний зміст має бути доступним для всіх дітей (включати елементи диференціації навчання); математичний зміст має відповідати навчальній меті уроку; наявність аудіовізуальних засобів навчання; правила гри мають бути простими і чітко сформульованими; результат уроку - зрозумілий і справедливий.

При підготовці таких уроків вчитель повинен враховувати наступне: який матеріал найбільше підходить для уроку; які математичні навички потрібно розвивати; які педагогічні завдання будуть виконуватися і як; як підготувати учнів до уроку та ознайомити їх з правилами гри в найкоротші терміни; графік проведення уроку; організацію ігрової діяльності відповідно до навчальної мети; змінювати правила та ігрові дії відповідно до ситуації, що склалася; спосіб виготовлення та використання навчальних матеріалів; підбиття підсумків [40].

Гру не можна переривати і залишати незавершеною. При організації навчальних ігор слід враховувати такі методичні моменти: мета гри; які навички та вміння діти набувають під час гри; кількість учасників гри; чи потребує дана гра певної кількості учасників; які матеріали та посібники потрібні для гри; як ознайомити дітей з правилами гри в найкоротші терміни; скільки часу має тривати гра, враховуючи бажання дітей повертатися до гри; як забезпечити більшу залученість дітей до гри; які зміни можна внести в гру; які висновки слід зробити з дітьми після гри (найкращі моменти гри, найактивніші учасники, недоліки гри); чи мають учні необхідні знання про гру. Тривалість гри варіюється від 5 до 15 хвилин; матеріал гри має бути чітко структурований і відповідним чином згрупований; запобігати негативним аспектам гри (порушення правил, небажання грати, конфліктні ситуації).

Корисно грати в ігри та створювати ігрові ситуації на кожному уроці. Особливо це актуально в першому класі – в перехідний період, коли учні ще не звикли до тривалої та інтенсивної діяльності. Вони швидко втомлюються, їхня увага слабшає і вони втомлюються від одноманітності. У цьому випадку корисним буде використання різних ігрових ситуацій та віршиків під час фізкультхвилинки.

Поєднання навчальної інформації та емоційного тону сенсорної стимуляції викликає розумову та творчу активність і створює умови для творчого розвитку особистості. Правильне проведення дидактичної гри забезпечується чіткою організацією: формулюванням мети гри, визначенням

кількості гравців, підбором дидактичного матеріалу для гри, плануванням часового фактору, підбиттям підсумків. Позитивних результатів від використання ігрових методів у навчанні та вихованні дітей можна досягти лише в тому випадку, якщо всі ігри спрямовані на вирішення програмних завдань – ознайомлення з навколишнім світом, навчання грамоти, математики та інших предметів.

Добре організована дидактична гра збагачує процес мислення індивідуальними емоціями, розвиває саморегуляцію і тренує волю дитини. Реалізація творчого розвитку через гру забезпечує впевненість у собі, навички, свободу дій, творчу сміливість і спокійне сприйняття можливої критики. Ігрові методики особливо доречні, а насправді абсолютно необхідні у навчанні молодших школярів, коли навчальна діяльність відбувається паралельно з процесами сприйняття, пам'яті та уваги, які ще недостатньо розвинені.

Ігри, які пропонуються на початку уроку, мають стимулювати увагу учнів, допомогти їм сконцентруватися, виокремити найголовніше та спрямувати їхню увагу на самостійну роботу. Іноді гра може слугувати фоном для всього уроку. Коли учні втомилися, варто запропонувати їм рухливу гру. Наприклад, встати в кожному ряду для учнів, які займають парні місця, а потім навпаки – для тих, хто займає непарні місця [38].

Однак слід пам'ятати, що деякі ігри емоційно збуджують дітей і надовго відволікають їх від основної мети уроку. Тому ігри, пов'язані з інтенсивною емоційною стимуляцією, слід проводити лише наприкінці уроку. Дуже доречно використовувати ігри під час перевірки домашнього завдання. У цьому випадку вчитель використовує гру на початку уроку. Також гру використовують під час вивчення нового матеріалу, закріплюючи його в кінці уроку. Особливо доречно використовувати гру в кінці уроку для закріплення. Діти втомлюються від вивченого матеріалу і їм важко його повторювати. Гра дозволяє учням розслабитися і повторити вивчене [31].

У роботі з дітьми дошкільного віку, які потребують корекції мовлення, використовуються різні ігрові методи, такі як рольові, навчальні та мовні ігри.

Вибір методу визначається індивідуальними потребами дитини, типом мовленнєвого порушення і тим, на якому етапі корекції перебуває дитина.

Гра, яка є природним елементом культури, зумовленим історією, є, таким чином, особистою, добровільною діяльністю. Гра відтворює і збагачує соціальний досвід попередніх поколінь, які засвоїли норми і правила людського життя, добровільно приймаючи природу гри, формуючи правила гри, завойовуючи умови для власного виживання у світі. Іншими словами, гра – це спосіб освоєння людиною світу і своїх відносин, спосіб самоствердження, що передбачає конструювання реальності довільними і умовними способами. Гра широко використовується в освітньому процесі як метод, прийом і технологія навчання.

1.3. Аналіз методичної бази застосування ігор в логопедичній роботі

Розвитку мовлення дітей завжди приділялася велика увага. Значення мови в розвитку особистості дитини настільки велике, що вивчення мови займає особливе місце в освіті. У дошкільні роки діти повинні засвоїти словниковий запас, який дозволить їм спілкуватися з однолітками і дорослими, вчитися в подальшому житті, розуміти літературу, теле- і радіопередачі, і тому дошкільна освіта вважає розвиток словникового запасу дітей важливим завданням з точки зору мовленнєвого розвитку. Для розвитку словникового запасу важливо, щоб дорослі регулярно спілкувалися з дитиною. Від того, наскільки повноцінним буде спілкування, залежить кількість і якість словникового запасу дошкільника (точність, репрезентативність). Важливо розмовляти з дошкільником, ставити запитання та створювати ситуації, в яких можна виявити прогалини в розумінні та словниковому запасі дитини [68, с. 214].

У сучасній методиці розвиток словника розглядається як цілеспрямована педагогічна діяльність, що забезпечує ефективне засвоєння словника рідної мови. Багатий словниковий запас свідчить про високий рівень мовленнєвого розвитку дитини. Розвиток словникового запасу є необхідною умовою для

розвитку комунікативних навичок дітей. Завдяки наочно-дієвому та наочно-образному характеру мислення діти засвоюють насамперед назви наочно представлених або доступних груп предметів, явищ, властивостей, ознак і відношень, що знаходить своє відображення в досить широкому діапазоні дитячого словника.

Другою особливістю є поступове засвоєння значення та смислового наповнення слів. У міру того, як дитина дошкільного віку знайомиться з навколишньою дійсністю – предметами, явищами (особливо властивостями, якостями), вона починає узагальнювати їх за певними ознаками. Ці узагальнення часто ґрунтуються на несуттєвих, але емоційно значущих властивостях. І лише поступово, в міру розвитку мислення, вони набувають об'єктивного понятійного змісту слова. Іншими словами, значення слова змінюється протягом дошкільного віку в міру розвитку пізнавальних здібностей дитини [97, с. 348].

Розвиток граматично правильного, лексично багатого і фонетично чистого мовлення – одне з найважливіших завдань усього виховання дитини. Правильне мовлення є показником готовності дитини до навчання в школі та запорукою успішного читання і письма. Тому розвитку правильного мовлення слід приділяти особливу увагу в дошкільні роки. Зусилля з розвитку правильного мовлення слід починати ще в молодшій групі дитячого садка (1-3 роки).

В даний час в дошкільній освіті для розвитку мовлення дітей широко використовуються ігрові технології. Такий вибір не випадковий, оскільки гра є основним видом діяльності дітей дошкільного віку. Загальновідомо, що мотивація до гри домінує над мотивацією до навчання, але, що більш важливо, вона також формує мотивацію до школи [60, с. 218].

Психолого-педагогічні дослідження демонструють позитивну роль гри у розвитку та навчанні дітей. Використання ігрових технологій у роботі з розвитку мовлення у дітей дошкільного віку оптимізує терапевтичний ефект, роблячи процес навчання більш цікавим, а отже, більш ефективним для дітей.

Гра – це вид діяльності, що здійснюється в ситуаціях, спрямованих на відтворення і засвоєння соціального досвіду, в яких розвивається і вдосконалюється саморегуляція поведінки.

Ігрова діяльність виконує такі функції: рекреативна (надихає, викликає інтерес); функція самоактуалізації в грі; ігротерапевтична (подолання труднощів, що виникають у різних інших видах життєдіяльності); комунікативна (оволодіння діалектикою спілкування); діагностична (виявлення відхилень від нормальної поведінки, діагностика (виявлення відхилень від нормальної поведінки під час гри); корекційна (досягнення позитивних змін у структурі особистісних показників); міжнаціональна комунікація (засвоєння соціальних і культурних цінностей, спільних для всіх людей); соціалізація (інтеграція в систему суспільних відносин, засвоєння правил людського співіснування).

На сьогодні проблема активізації мовленнєвого процесу у дітей дошкільного віку залишається актуальною і має соціально-педагогічне значення. Зниження пізнавальної активності у цих дітей відображається в обмеженості їхніх знань про навколишній світ та обмеженому обсязі відповідних віку практичних умінь і навичок, необхідних для подальшого шкільного навчання [77, с. 263]. Завдання логопедичної роботи з дітьми дошкільного віку: розвиток лексико-граматичних засобів мови; розвиток і вдосконалення моторно-артикуляційних навичок (статичної та динамічної організації рухів, варіативності рухів, інтенсивності, тону, ритму, точності, координації); розвиток вимовних навичок: удосконалення інтерференції окремих звуків; автоматизація звуків у складах, словах, реченнях, фразях, диференціація звуків, удосконалення інтерференції звуко-складової структури; розвиток ритму; розвиток навичок зв'язного мовлення [73, с.225].

Мовна практика, пізнавально-мовленнєва діяльність має першочергове значення у формуванні словника дітей дошкільного віку. Ігри зі словами є ефективним засобом формування та активізації словникового запасу, оскільки вони корегують як мовну, так і пізнавальну діяльність. У цьому контексті

використовуються такі прийоми, як: опис предметів і їх зображень, опис по пам'яті, розповідь за уявленнями, відгадування і загадки.

Розвиток навичок словотворення, тобто утворення похідних слів від кореневих, є необхідною умовою для розвитку словникового запасу. З цією метою дітям пропонуються наступні завдання. У завданнях, спрямованих на збагачення словникового запасу дітей, особливу увагу слід приділяти усній лексиці та прикметникам. Процес засвоєння прикметників починається зі слів, що позначають колір, форму, розмір і матеріальні якості. Особливу увагу слід приділяти розвитку просторових уявлень і введенню в активний словник слів, що позначають різне розташування предметів у просторі.

Розширення словникового запасу вимагає словотвору, тобто утворення похідних слів від кореневих. З цією метою діти виконують завдання на кшталт:

- 1) виявлення дієвих осіб (як називають людину, яка лікує?);
- 2) використання аналогій (у кішки є кошенята, у лисиці є ...);
- 3) утворення спільнокореневих слів (сад – садовий – садити) та ін.

У збагаченні словника дітей особливу увагу слід приділяти предикативній лексиці та прикметникам. Процес засвоєння прикметників починається зі слів, що позначають кольори, форми, розміри, властивості матеріалів. Особливу увагу слід приділяти розвитку просторових уявлень і введенню в активний словник слів, що позначають різне розташування предметів у просторі. Паралельно проводиться робота з систематизації словника назв, зокрема з формування узагальнюючих понять. Останнє сприяє розвитку узагальнюючої, аналітичної та композиційної діяльності дітей. Розвиток зв'язного мовлення характеризується також особливостями побудови речень. Серед завдань, спрямованих на розвиток зв'язного мовлення дітей дошкільного віку, важливе місце посідають ті, що покликані навчити дитину розрізняти цілісні та невпорядковані набори слів, знаходити зв'язки між реченнями [79, с. 182].

Варто зазначити, що організація логопедичної роботи з дітьми дошкільного віку має ґрунтуватися на таких чинниках:

1. Корекційна робота з розвитку мовлення дітей дошкільного віку здійснюється у тісній співпраці логопеда, вихователя, батьків та інших фахівців.
2. Системний підхід до навчання мови та мовлення.
3. Використання наочних образів для активізації пізнавальної та мовленнєвої діяльності, стимулювання пізнавальних функцій та підвищення інтересу до навчання.
4. Включення ігрових вправ у кожне заняття (для підвищення емоційної та пізнавальної активності дітей);
5. Максимальне використання різних аналізаторів (слухового, зорового, мовленнєво-рухового, кінестетичного) для виправлення мовленнєвих вад у дітей дошкільного віку; врахування особливостей взаємозв'язків між аналізаторами у дітей; врахування особливостей психомоторики дітей [44, с. 163].

Ігрові методики є ефективним засобом засвоєння лексики та розвитку мовлення загалом у роботі з дітьми дошкільного віку.

Термін «ігрові технології» охоплює досить велику групу методів і прийомів організації освітнього процесу у формі різноманітних дидактичних ігор. Актуальність використання ігор для активізації мовленнєвого процесу у дітей старшого дошкільного віку зумовлена тим, що гра, як улюблений вид діяльності дітей, дозволяє їм швидше і рівномірніше розвивати свої особистісні якості, мовлення, моторику та інтелект. Ігрові методики стимулюють інтерес дитини до діяльності, збагачують мовлення, створюють позитивний емоційний фон для процесу навчання і таким чином підвищують мовленнєву активність дітей та ефективність занять. Ігрові прийоми відповідають віковим особливостям і тому відіграють важливу роль у розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку [78, с. 214].

Ігрові прийоми мають велике значення в роботі із дошкільниками. По-перше, вони розвивають у дітей інтерес до процесу навчання, підвищують мотивацію, розширюють словниковий запас і розвивають зв'язне мовлення.

По-друге, підвищують у дошкільнят самоконтроль за своїм мовленням, бажання вдосконалювати своє мовлення та долати сором'язливість і сором'язливість. По-третє, ігрові прийоми впливають на розвиток усіх пізнавальних процесів, оскільки мають сильні розвивальні властивості [98, с. 346].

Завдання з розвитку мовлення з використанням ігрових прийомів слід проводити: у безпосередній педагогічній діяльності з дітьми з урахуванням принципу інтеграції та тематичної структури освітнього процесу; у спільній діяльності педагога і дитини, що здійснюється в регламентовані моменти; у самостійній діяльності дітей (успіх залежить від створення умов і суб'єктивного розвивального мовленнєвого середовища, що відповідає предмету проектування); в екологічній грі – це особливий вид діяльності, який розквітає в дитинстві і супроводжує людину протягом усього життя [72, с. 269].

Вільні сюжетно-рольові ігри є найпривабливішим видом діяльності для дітей. Це пов'язано з тим, що в грі дитина відчуває внутрішнє відчуття свободи, підкоряючись речам, діям, стосункам – всьому тому, чого важко досягти в практичній продуктивній діяльності. Цей стан внутрішньої свободи пов'язаний з особливістю рольової гри - дією в уявній, умовній ситуації. Рольова гра не вимагає від дитини створення реального, відчутного продукту. Гра, як і будь-яка інша діяльність, не виникає спонтанно, а передається людьми, які вже вміють грати – «гравцями, які вміють грати». Ігри-драматизації та сюжетно-рольові ігри є одним з найефективніших способів активізації мовленнєвого процесу у старших дошкільників, в яких найяскравіше проявляється принцип навчання - навчання через гру. Під час таких ігор діти вчаться розподіляти ролі, запам'ятовувати і відтворювати текст інсценізацій, збагачують свій пасивний і активний словниковий запас. У рольових іграх діти охоче перевтілюються в продавців, лікарів, листонош та ін. Під час такої ігрової діяльності у дітей розвивається діалогічне та монологічне мовлення [51, с. 84].

Перший принцип організації сюжетно-рольової гри полягає в тому, що для того, щоб діти оволоділи діями в грі, педагог повинен грати разом з ними. Надзвичайно важливим аспектом, який багато в чому визначає успішність «включення» дітей у гру, є характер поведінки дорослого. У взаємодії з дітьми на уроці вчитель фактично займає місце вчителя, тобто висуває вимоги, стверджує, оцінює і навіть карає. Така позиція, звичайно, необхідна для реалізації освітнього процесу. Але під час гри з дітьми ця позиція має бути змінена на позицію «партнера по команді», з яким дитина відчуває себе вільною і рівною з точки зору можливості входити і виходити з гри, і який відчуває себе поза оцінкою: «добре чи погано».

Гра між дорослими і дітьми тільки тоді стає справжньою грою, коли дитина відчуває моральну перевагу не над вихователем, якому вона повинна підкорятися, а лише над партнером по грі, педагогом, який вміє цікаво грати. Така позиція дорослого є запорукою того, що дитина буде вмотивована до рольової гри взагалі та розвине інтерес до будь-якого предмету [80, с. 176].

Однак педагог не може відтворити у своїй діяльності природний механізм передачі ігрових навичок, як це відбувається в багаточленній групі. Н. Михайленко пропонує інший, більш економний і прямо протилежний шлях розвитку ігрових умінь: не чекати від дітей узагальнення заданого, поступово накопиченого ігрового досвіду, а будувати з ними гру таким чином, щоб вони відразу ж, на відповідному віковому етапі, зіткнулися з необхідністю використовувати новий, більш складний спосіб побудови гри. Складається враження, що діти спочатку «відкривають» новий спосіб у «чистому» вигляді гри з дорослими, а потім переносять його в окрему гру з іншим конкретним змістом.

Характерним для всіх вікових груп є відтворення різних аспектів одного й того ж сюжету. Діти різного віку грають у схожі ігри, але по-різному [74, с. 85]. Однією з найактуальніших проблем сучасної педагогіки є пошук нових форм і методів навчання та виховання дітей. Підвищена увага до розвитку особистості дитини пов'язана з можливістю оновлення та якісного покращення

мовленнєвого розвитку. Технологія ігрового навчання – це організація діяльності дітей для засвоєння змісту уроку. Метою технології ігрового навчання є не розвиток ігрової діяльності, а організація засвоєння дітьми навчального матеріалу, в тому числі й мовного. В основі цієї технології лежить принцип ігрової діяльності, яка характеризується високою мотивацією і визначається природною потребою дитини дошкільного віку в грі. Ігрова технологія використовується для поєднання елементів гри та навчання в навчанні. Зміст дитячої гри варіюється від ігор, основним змістом яких є людська діяльність, до ігор, що відображають міжособистісні стосунки, до ігор, що відображають міжособистісні стосунки, і, нарешті, до ігор, де основним змістом є дотримання правил суспільної поведінки і соціальних взаємин між людьми. Розвиток змісту гри відображає глибшу емпатію дитини до життя дорослих, які її оточують – через зміст і дії гра пов'язує дитину з ширшими соціальними відносинами і з суспільством. Було б помилкою думати, що розвиток рольової гри в ранньому дитинстві може відбуватися спонтанно, що дитина може досліджувати соціальні відносини і соціальний сенс вчинків людей самостійно, без керівництва дорослих [98, с. 316].

Оскільки основним змістом рольових ігор на всіх етапах розвитку є відносини між людьми (що лежать в основі ігрових дій), їх відтворюваність тісно пов'язана з характером колективних відносин між дітьми, що грають. Тому центральне місце в будь-якій грі займає відтворення діяльності та взаємовідносин дорослих. Вхідження в людські стосунки та оволодіння ними становить саму суть гри. Цим визначається той великий вплив, який має рольова гра на розвиток всієї особистості дошкільника, на розвиток всіх сторін його інтелектуального життя. Варто зазначити, що чітка і правильна мова дитини є однією з найважливіших передумов загального розвитку дитини. Чим багатший словниковий запас дошкільника, тим легше йому висловлювати свої думки, тим легше йому встановлювати змістовні і значущі відносини з однолітками і дорослими, і тим активніше відбувається його інтелектуальний розвиток.

Гра має бути природною, і діти не повинні відчувати, що їх «навчають». Особливість педагогічного супроводу дитячої гри полягає в тому, що педагог змінює свою позицію щодо ступеня автономії та творчості у взаємодії з дітьми і активно взаємодіє з ними. Взаємодія допомагає дитині актуалізувати свій ігровий досвід у результаті гри з педагогом і застосовувати його в різних ситуаціях, що виникають поза спеціально організованою ігровою діяльністю. Педагогічний супровід ігрової діяльності включає: регулярну діагностику ігрової діяльності та фіксацію результатів під час взаємодії з дітьми в грі; наявність ігрових ситуацій, що поєднують прямі та опосередковані способи взаємодії; відбір змісту гри з урахуванням інтересів сучасних дошкільників; увагу педагога до індивідуальних творчих проявів дітей у грі та їх подальший розвиток; ставлення педагога до гри включає в себе стійкий інтерес до дитячої гри, вміння бачити реальну ситуацію з боку і визначати ігрові можливості, які вона відкриває, вміння розвивати довірчі відносини з оточуючими, вміння відчувати ігрову ситуацію інших, творчість як здатність знаходити нестандартні способи досягнення мети.

Сучасний підхід до організації творчої гри дітей дошкільного віку вимагає гнучкої тактики управління, де позиція педагога постійно змінюється: педагог – партнер, носій ігрових умінь і навичок організованого спілкування; педагог – координатор дитячих ігрових задумів і спілкування; педагог – спостерігач дитячої гри і радник у разі виникнення труднощів [83, с. 126].

Під час психолого-педагогічного супроводу педагог може планувати гру з дітьми. Це передбачає: підтримку спонтанної гри, збагачення та організацію часу і простору для гри; підготовку змісту гри разом з педагогом; дорослий бере на себе роль і опосередковано керує грою, виводячи дітей з конфліктних ситуацій, попереджаючи їх і м'яко використовуючи свої знання для підтримання позитивного ставлення до гри.

Основна діяльність дітей дошкільного віку – предметна, дві третини ігрової зони повинні бути заповнені розвиваючими іграшками. У дитячих групах вихователь розставляє іграшки, але не створює ситуативних ігрових

сцен, а допомагає дитині розгорнути ігрову ситуацію через ігрові дії, наприклад, посадити ведмедика в коляску і покатати його, або помити голову малюкові [32, с. 32].

У міру розширення ігрового простору необхідно передбачити: зону для гри з дидактичними іграшками, зону для гри з моторними та будівельними матеріалами (частіше у випадку з іграшками для хлопчиків), а також 2/3 ігрового простору для гри з ляльками та пригодницькими іграшками (частіше у випадку з іграшками для дівчаток). Таким чином, добре організоване ігрове середовище є ефективним засобом усунення конфліктів у спілкуванні дошкільнят між собою та стресу від відсутності близького дорослого. Діти спокійно входять у групу однолітків і проявляють емпатію один до одного. У них з'являється інтерес до дитячого садка і бажання належати до дитячої спільноти. Активна участь дитини та задоволення від навчання є ознакою того, що дорослі працюють у правильному напрямку. Бажано, щоб ігрове середовище було достатньо інформативним для дитини на всіх етапах дитинства, а діяльність педагога зі збагачення ігрового середовища здійснювалася в присутності дітей, з коментарями дорослого, який всіляко залучає дітей.

Варто також зазначити, що ігрове середовище не повинно бути самоціллю, створеною «для краси», безвідносно до діяльності дітей. Це відкрита, жива система, яка постійно змінюється в міру того, як діти розвиваються і додають щось нове. Іншими словами, ігрове середовище дошкільника не тільки розвивається, а й еволюціонує, не тільки збагачується, а й збагачує [65, с. 414].

Водночас зрозуміло, що навіть найкраще організоване ігрове середовище не може бути ефективним для дитини без участі дорослого. Дорослий повинен «відкритися» дитині, «віддати» їй у процесі розвивального спілкування. Іншими словами, розвивальне спілкування – це взаємодія дорослого з дитиною, яка допомагає дитині пізнавати та організовувати навколишній світ, опанувати генетичні завдання, що приходять з віком.

Найважливішими передумовами успішного мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку є:

розробка методик і дидактичних матеріалів, що забезпечують оволодіння дошкільниками навичками фонологічної культури мовлення, лексико-граматичними ресурсами мови, розвиток зв'язного мовлення; організація відповідного професійного розвивального середовища; наступність у роботі логопеда і вихователя; підвищення компетентності батьків у питаннях мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку; створення сприятливого мовленнєвого середовища.

Водночас завдання педагога полягає в тому, щоб дитина не лише оволоділа всіма мовними компонентами, а й творчо засвоїла норми і правила рідної мови, вміла гнучко застосовувати їх у конкретних ситуаціях та набула базових комунікативних навичок.

Вибір ігрових методів і прийомів та проектування занять з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку ґрунтується на фундаментальних педагогічних принципах:

1. Принцип зацікавленості – ігрова функція гри створює атмосферу задоволення і комфорту.

2. Принцип новизни – використання іграшок та казкових персонажів спонукає дітей не тільки використовувати вже набуті знання, а й здобувати нові.

3. Принцип поступового ускладнення – допомагає дітям розвивати мовлення непомітно для них самих.

4. Принцип індивідуалізації – враховуються індивідуальні особливості кожної дитини під час участі в ігровій діяльності.

5. Принцип співробітництва – у грі важлива дружня атмосфера та емоційна розрядка [50, с. 94].

Враховуючи, що мова є найважливішою необхідною функцією в житті всіх людей, за допомогою якої ми спілкуємося, передаємо свій досвід і

регулюємо свою діяльність і поведінку, педагоги прагнуть створити умови, в яких у дітей виникає потреба в спілкуванні не тільки з близькими – дорослими, а й з однолітками.

Для дошкільника засвоєння мови – це дуже складний процес, який необхідно спрямувати в правильне русло, і важливу роль у цьому відіграють дорослі – люди, які оточують дитину. Оскільки гра тісно пов'язана з усіма аспектами освітнього процесу в дошкільному віці, ігрові технології активно використовуються в дошкільній освіті.

Мета ігрових технологій в освітньому процесі – не змінити або трансформувати дитину, не навчити конкретним навичкам, а дати дитині можливість «пережити» захоплюючі ситуації через гру, при повній увазі і співпереживанні дорослого.

Робота з активізації мовленнєвого процесу починається з виправлення недоліків звуковимови. Вона складається з трьох основних етапів:

I. Підготовчі вправи. Вони спрямовані на розвиток у дитини правильного сприйняття звуку на слух, зміцнення апарату артикуляції, вироблення сильного повітряного струменя.

У цей період проводяться:

1. Ігрові вправи на розвиток слухової уваги, які сприяють формуванню вмінню розрізняти немовні звуки («Скажи, що звучить», «Піжмурки з дзвіночком», «Зустрічай гостей» та ін.).

2. Ігри на активізацію артикуляційної моторики, тобто артикуляційна гімнастика в ігровій формі («Смачне варення», «Маятник», «Хто вміє посміхатися?», «Хто краще зробить дудочку?» та ін.)

3. Ігри на розвиток фізіологічного дихання і голосу, які сприяють виробленню сильного повітряного струменя («Чий метелик далі полетить?», «Дізнайся, хто сховався?», «Здуй листочки», «Кульбаба», ігри з вертушками та ін.) [91, с. 248].

II. Постановка звуку. Постановкою звуку займається вчитель-логопед. Під час корекційної діяльності за його завданням проводяться ігри та вправи

для уточнення проголошення ізольованого звуку або викликання його методом наслідування. Увага дітей фіксується на положенні органів апарату артикуляції при проголошенні цього звуку і його звучанні. У цей період так само ведеться робота по вихованню мовного слуху, розвитку мовного дихання, вмінню узгоджувати гучність голосу.

На цьому етапі використовуються:

1. Ігри на розвиток мовного слуху і правильного проголошення ізольованого звуку («Вгадай хто дзижчить», «Хто як кричить» та ін.) На прогулянці в другій половині дня здійснюються ігри з усіма дітьми на розвиток слухового впливу («Вгадай, чий голосок», «Вгадай, хто це?», «Вловлює шепіт» та ін.)

2. Ігри на розвиток мовного дихання і голосу («Завірюха» – [у], «Ехо» – [а] [і] [о] [у], «Дме вітер» – [в]), включаються вправи з дихальної гімнастики («Насос» – [с], «Лижник» – [м], «Регулювальник» – [р], «Погріємо руки» – [х] та ін. (діти вимовляють звуки довго на плавному видиху).

III. Закріплення звуку в складах, словах і введення їх в мову.

При закріпленні звуків потрібно дотримуватися певної послідовності. Спочатку звук закріплюється в складах, потім в словах і нарешті – у фразовій мові.

1. Автоматизація звуку відпрацьовується в складах різної структури: прямих (са-са-са, со-со-зі), зворотних (аш, ош), зі збігом приголосних (тра, пра, гра) [91, с. 259].

При формуванні правильного вимовляння звуку в словах використовується різний ігровий матеріал: в основному дидактичні ігри, що сприяють чіткому і правильному вживанню звуків в словах. Спочатку даються ті слова, в яких відпрацьовується звук в ударному складі. Діти вчаться вимовляти його більш чітко, тобто виробляють вміння виділяти звук голосом, а в подальшому не тільки виділяти, але і визначати його місце в слові. Для закріплення звуку в словах використовуються картинки, в назвах яких він знаходиться в різних позиціях. Перш за все звук відпрацьовується на початку

слова, потім в кінці, а далі в середині. Використовуються дидактичні ігри («Що з'явилося?», «Підбери за формою», «Хто більше?», «Хто уважніше?», «Що кому?» та ін.), які розвивають у дітей уміння правильно вимовляти конкретний звук в словах. Паралельно також ведеться робота з розвитку фонематичного слуху в іграх («Злови звук», «Хто уважніше?», «Хто в будиночку живе?» та ін.).

При формуванні правильної вимови звуків у фразовій мові використовується спеціально підібраний матеріал: словесні ігри, загадки, потішки, вірші, оповідання, казки, приказки. Фрази вимовляються пошепки, відпрацьовується чітка артикуляція. При закріпленні звуків мови необхідно стежити за правильним вживання звуків на перерахованому матеріалі. Формування правильної вимови звуків в самостійній мові поєднується з розвитком мовного слуху і мовного дихання, з виробленням вміння користуватися помірним темпом та інтонаційною виразністю мови. При закріпленні звуків мови проводяться дидактичні ігри та вправи («Скажи щонебудь про зображення», «Що змінилося?»), а також ігри з текстом («Гуси-гуси» – [г], «Бджоли» – [ж]) з метою автоматизації даних звуків в тексті. Паралельно ведеться робота зі складання оповідань за картинкою і за серією картинок з метою формування правильної вимови звуків у мові [91, с. 260].

Використання ігрових технологій у навчанні правильної вимови звуків оптимізує корекційний вплив, роблячи процес навчання більш привабливим для дітей і, відповідно, більш ефективним. Успішна реалізація корекційно-розвивальних заходів неможлива без тренування навичок, пов'язаних із засвоєнням граматичної будови мови.

Висновок до першого розділу.

Дослідники зазначають, що загальне недорозвинення мовлення є складним порушенням, що зачіпає всі аспекти мовлення. Дослідження психологів і педагогів показали, що гра як провідна діяльність у дітей дошкільного віку активно сприяє розвитку відсутніх компонентів мовлення та корекції вже сформованих, але має специфічні особливості у дітей із

загальним недорозвитком мовлення. Проте вона не втрачає свого значення з точки зору особистісного розвитку, завдяки грі логопед організовує продуктивні та цікаві логопедичні заняття для дитини, що, в свою чергу, позитивно налаштовує дошкільнят. Психолог, який супроводжує дітей з інтелектуальними порушеннями, з іншого боку, враховуючи специфіку їхньої гри, підбирає психокорекційні ігри та вправи, які допоможуть подолати вторинні та третинні порушення психосоціального розвитку.

Гра – найефективніший метод навчання та виховання як основний вид діяльності для дітей дошкільного віку. Гра вирішує завдання морального, інтелектуального та мовного розвитку, створює необхідні умови для розвитку особистості дитини та комунікативних навичок. Ігровий мотив цікавіший для дітей, ніж навчальний, але саме він розвиває готовність до школи. Широке використання ігрових технологій у логопедичній роботі з дітьми старшого дошкільного віку показує, що вони ефективні у вирішенні найрізноманітніших завдань.

Отже, розвивальні ігрові технології є ефективним засобом розвитку самостійного зв'язного мовлення, комунікативних навичок та особистості дитини в цілому. Їх вміле використання, розширення, доповнення та різноманітні інтерпретації з урахуванням вікових та психологічних особливостей дітей дошкільного віку дозволяє педагогам та фахівцям освітніх закладів дошкільного віку досягти позитивної динаміки мовленнєвого розвитку дітей.

Логопедичні заняття проводяться в ігровій формі. На початку курсу в ігровій формі дається навчальне завдання. Наприклад: з'являється гість, з'являється лист із завданнями для дітей, або діти занурюються в сюжет казки і працюють над завданнями героя. Діти також можуть розігрувати ролі (спортсменів, мандрівників, космонавтів, пасажирів тощо). За успішне виконання місії дітей можна винагороджувати фішками, зірочками та ін.

РОЗДІЛ II

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

2.1. Розроблення методики констатувального дослідження

Розроблення методики констатувального дослідження ґрунтувалося на аналізі провідних психолого-педагогічних принципів розвитку та навчання дітей (А. Богуш, К. Крутій) та спеціально-дидактичних принципів організації діагностико-корекційного впливу (Є. Соботович). Мета констатувального дослідження полягала у визначенні вихідного рівня мовленнєвого розвитку молодших дошкільників із ЗНМ, а також виявленні індивідуальних особливостей та варіативності порушень. Це є необхідною передумовою для наукового обґрунтування та подальшої розробки диференційованого підходу до застосування розвиткових ігор. Оскільки диференційований підхід передбачає добір ігрових методик відповідно до структури дефекту та зони найближчого розвитку дитини, методика діагностики була спрямована на виявлення індивідуально-типологічних особливостей мовленнєвого недорозвитку кожної дитини.

Структура констатувального дослідження

Дослідження проводилось в індивідуальній формі з кожною дитиною та передбачало три основні етапи:

1. Організаційно-підготовчий етап: формування експериментальної вибірки, аналіз супровідної документації дітей (зокрема, висновків ІРЦ) .
2. Діагностичний етап: проведення комплексного обстеження стану мовленнєвого розвитку та дрібної моторики за розробленим комплексом завдань.

3. Аналітичний етап: кількісний та якісний аналіз отриманих даних, визначення рівнів розвитку за кожним параметром та формулювання висновків констатувального етапу.

Комплекс діагностичних завдань

Обстеження рівня розвитку мовлення (детальний опис завдань та матеріалу див. у Додатку А) проводилося за наступними ключовими параметрами:

1. Розуміння мови.
2. Сформованість фонематичного слуху.
3. Предметний і дієслівний словник.
4. Складова структура слів.
5. Рівень розвитку активного мовлення.
6. Стан артикуляційного апарату і звуковимови.

Окремо, згідно з обґрунтуванням вище, проводилося обстеження стану розвитку дрібної моторики. Для дослідження у дітей 3-4 років використовувалися наступні проби:

1. Почергове згинання та розгинання пальців обох рук.
2. Виконання двох протилежних дій одночасно (наприклад, стискання однієї руки в кулак і випрямлення пальців іншої).
3. Складання великого та вказівного пальців у кільце («показати окуляри»).
4. Предметно-практичні маніпуляції: розстібання та застібання великих гудзиків.
5. Перекладання дрібних предметів (наприклад, квасолі або великих намистин) зі столу в коробку.

Критерії кількісного та якісного оцінювання

Для об'єктивізації результатів та подальшого диференційованого підходу була розроблена система оцінювання, адаптована до специфіки роботи з молодшими дошкільниками із ЗНМ. Кожне завдання оцінювалося за

3-бальною шкалою (наприклад: 2 бали – правильне самостійне виконання; 1 бал – виконання з допомогою або часткове; 0 балів – невиконання).

На основі сумарної кількості балів за кожним діагностичним блоком було визначено три рівні сформованості навички:

– Високий рівень (відповідає віковій нормі): Дитина демонструє повне розуміння зверненого мовлення, самостійно виконує інструкції, що містять різні граматичні конструкції (включно з прийменниками). Активний та пасивний словник відповідає віковій нормі. Дитина правильно диференціює немовленнєві та мовленнєві звуки, стан артикуляційної моторики в нормі.

– Середній рівень: Дитина потребує стимулюючої допомоги та підказок. Розуміння мови переважно ситуативне, виникають труднощі з розумінням прийменників та складних інструкцій. Дитина здатна диференціювати деякі звуки, але не може їх точно відтворити. Пасивний словник переважає над активним; дитина може показати предмети, але має труднощі з їх називанням або відповідями на питання «що робить?». Артикуляційна моторика має обмежену рухливість.

– Низький рівень: Дитина не розуміє більшість інструкцій або виконує їх лише в умовах знайомої ситуації та після багаторазових повторень. Спостерігаються значні труднощі з диференціацією навіть немовленнєвих звуків. Активний словниковий запас вкрай обмежений, дитина не може назвати базові предмети (іграшки, частини тіла) чи дії за картинками. Рухливість органів артикуляційного апарату низька, що суттєво ускладнює звуковимову.

Саме ця система оцінювання дозволила отримати кількісні дані, представлені у наступному підрозділі (2.2), та якісно схарактеризувати особливості мовленнєвого розвитку досліджуваної групи дітей.

2.2. Проведення констатувального дослідження та аналіз отриманих результатів

В межах кваліфікаційної роботи було проведено емпіричне дослідження мовленевого розвитку дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ, на базі Інклюзивного ресурсного центру м. Чернігова, а також Дитячої Академії Чернігівської міської ради. В дослідженні прийняли участь 23 дітей, 12 хлопців та 11 дівчат у віці 3-4 років із загальним недорозвитком мовлення першого-другого ступеня. Середній вік – 3,5 років.

Результати проведених досліджень представлені нижче.

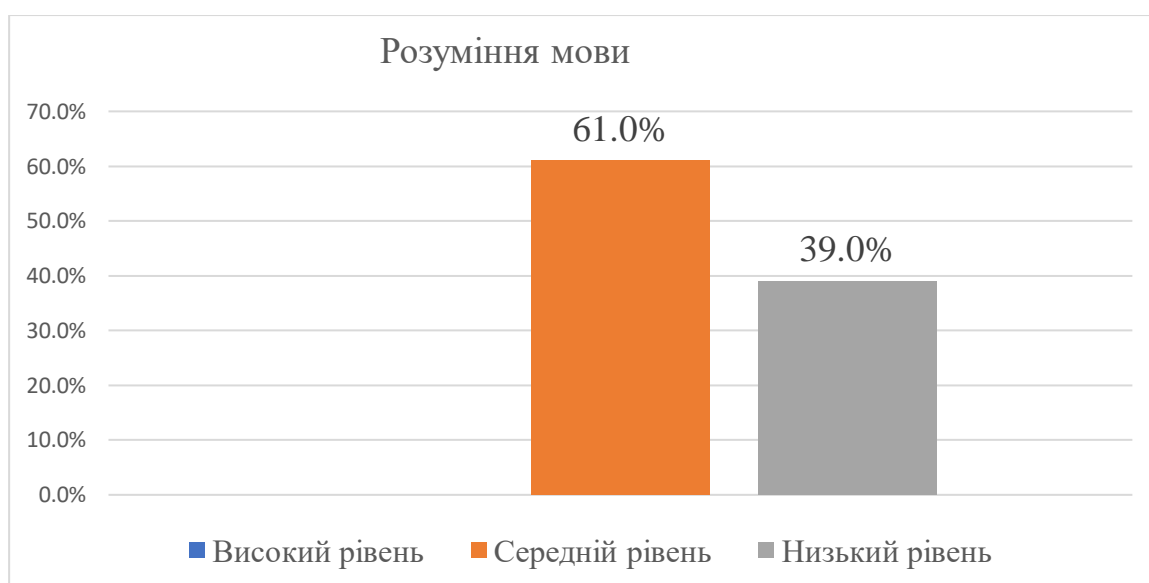

Рис. 2.1. Розуміння мови

Як можна бачити, 61% учасників дослідження мають середній рівень розуміння мови, 39% – низький рівень. Тож, більшість дітей розуміють та правильно виконують інструкції. Виникли проблеми з розумінням прийменників. Більшості дітей знадобилась підказка, деякі, навіть, з підказкою не змогли виконати завдання. Також, діти мали складнощі з визначенням функціонального призначення предметів. Більшість дітей правильно визначали картинки з одним та кількома предметами.

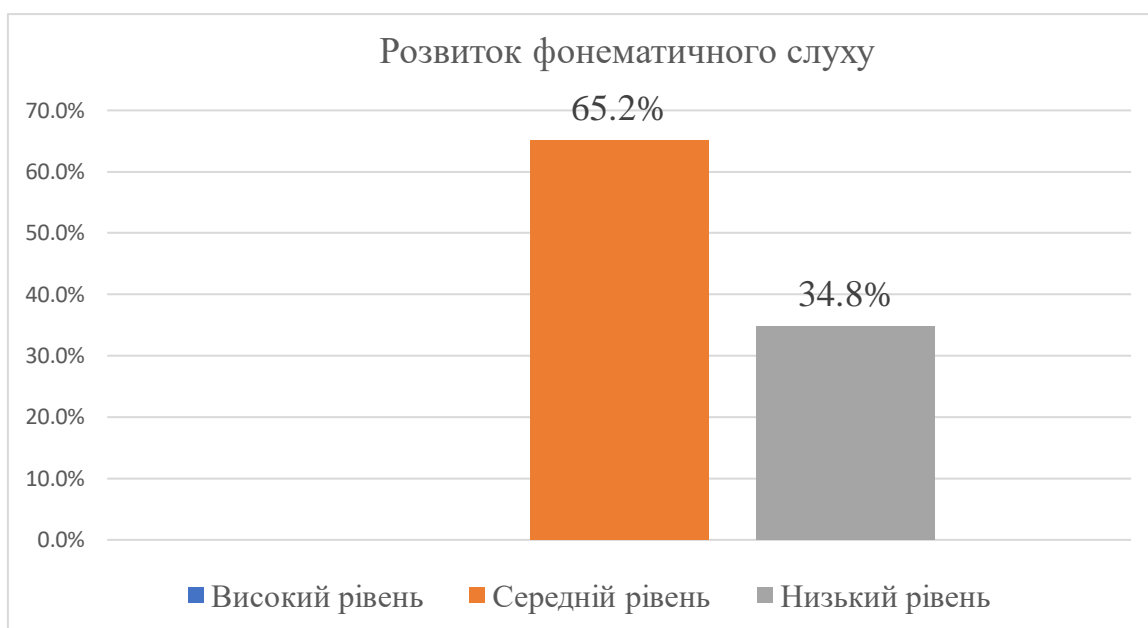

Рис. 2.2. Розвиток фонематичного слуху

Аналіз розвитку фонематичного слуху (Рис. 2.2) показав, що більшість дітей, а саме – 65,2% мають середній рівень: вони показують тварину, яка «промовляє» той чи інший звук, але далеко не завжди можуть правильно його відтворити. 34,8% дітей (низький рівень) не змогли диференціювати рисунки, які зображують слова, різні за змістом, але схожі за звучанням.

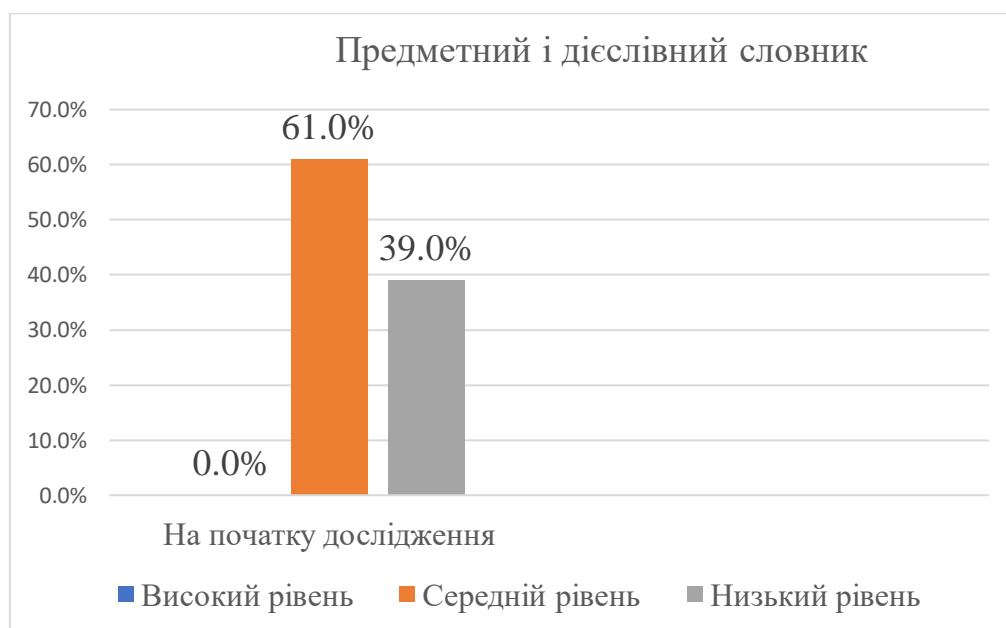
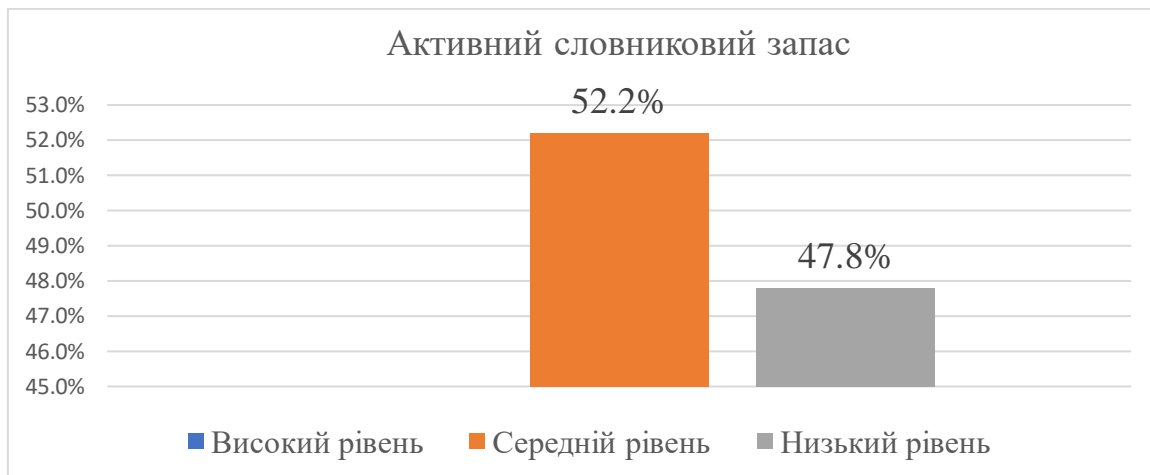

Рис. 2.3. Рівні використання предметного й дієслівного словника

Як показано на Рис. 2.3, 39% дошкільників (низький рівень) не змогли показати і назвати іграшки, частини тіла і предмети одягу, відповіді на питання «Що робить?» та «Який, яка, які?». 61% учасників продемонстрували середній рівень використання предметного та дієслівного словника.

2.4. Рівень активного словникового запасу

Варто звернути увагу (Рис. 2.4), що 47,8% учасників дослідження мають низький рівень активного словникового запасу. Інша частина молодших дошкільнят (52,2%) мають середній рівень активного словникового запасу.

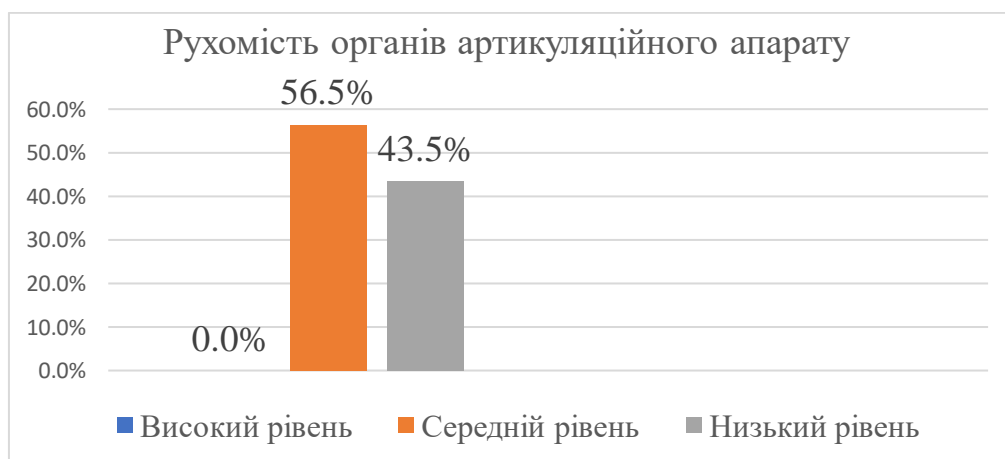

Рис. 2.5. Рухомість органів артикуляційного апарату

Як можна бачити з діаграми (Рис. 2.5), 56,5% молодших дошкільнят мають середній рівень рухомості органів артикуляційного апарату, й 43,5% – низьку рухливість, що значно ускладнює звуковимову.

Під час дослідження крім зазначених параметрів, дітям пропонували гру з Зайчиком, під час якої досліджувався активний словниковий запас. У разі утруднень прибігали до відображеного вимовлення звуків в звуконаслідуваннях. Крім того, аналізувався звуковий склад складів і слів, вимовних самою дитиною в усіх завданнях обстеження. Відзначаються особливості власного і відбитого вимовлення звуків. Методика пред'явлення ізольованих звуків не використовується, оскільки вона недоцільна в цьому віці.

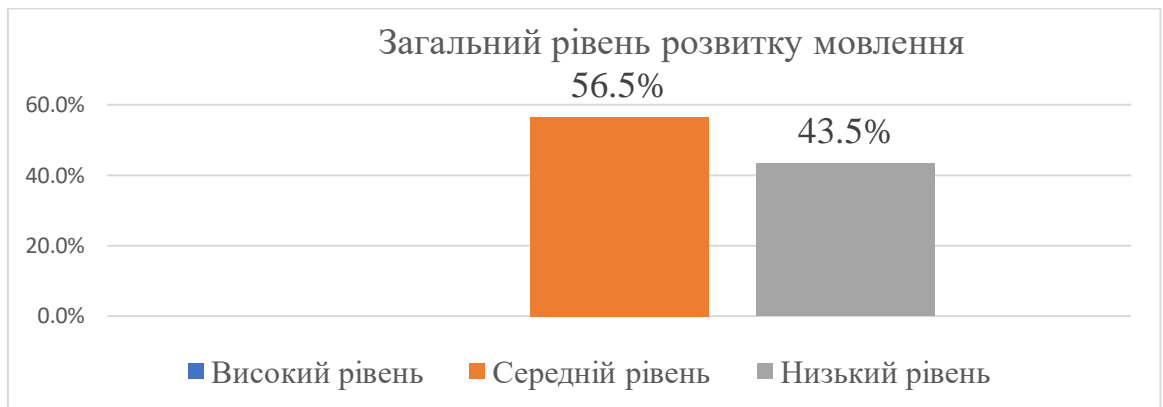

Рис. 2.6. Загальний рівень мовленевого розвитку

Отже (Рис. 2.6), серед учасників дослідження 56,5% мають середній рівень розвитку мовлення й 43,5% – низький рівень.

Висновок до розділу 2

Проведене констатувальне дослідження дало змогу визначити вихідний рівень мовленнєвого розвитку молодших дошкільників із ЗНМ. Отримані результати засвідчили, що жодна дитина з досліджуваної групи не продемонструвала високого (відповідного віковій нормі) рівня мовленнєвого розвитку. Натомість у вибірці домінують середній (56,5%) та низький (43,5%) рівні. Якісний аналіз виявив ключові труднощі, притаманні дітям: проблеми з розумінням мовлення (зокрема, прийменникових конструкцій), низький рівень розвитку фонематичного слуху, вкрай обмежений активний словниковий запас (47,8% дітей на низькому рівні) та низька рухомість органів артикуляційного апарату (43,5% дітей на низькому рівні), що суттєво

ускладнює звуковимову. Отримана картина, яка підтверджує гетерогенний (неоднорідний) характер порушень при ЗНМ, обґрунтовує необхідність розробки диференційованого підходу до подальшої логопедичної роботи, що і є метою наступного розділу дослідження.

РОЗДІЛ III

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИФЕРЕНЦІЙНОГО ПІДХОДУ У ЗАСТОСУВАННІ РОЗВИТКОВИХ ІГОР В ЛОГОПЕДИЧНІЙ РОБОТІ З ДОШКІЛЬНИКАМИ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

3.1. Обґрунтування змісту формувальної методики

Розроблення формувальної методики ґрунтувалося на аналізі результатів констатувального дослідження (розділ 2). Отримані дані засвідчили неоднорідний характер мовленнєвих порушень у молодших дошкільників із ЗНМ. Було виявлено, що діти мають труднощі на різних рівнях мовленнєвої системи: у розумінні мовлення, фонематичному сприйманні, обмеженості активного словника та низькій рухомості органів артикуляційного апарату.

Ця варіативність порушень унеможлиблює використання єдиної уніфікованої програми та науково обґрунтовує ключову ідею нашої роботи – необхідність диференційованого підходу до застосування розвиткових ігор.

Відповідно, зміст формувальної методики розроблявся як комплексна система розвиткових ігор, що мала кілька взаємопов'язаних напрямів: розвиток розуміння мовлення, розвиток фонематичного слуху, збагачення предметного та дієслівного словника, розвиток артикуляційної моторики та розвиток дрібної моторики рук.

Однією з базових (фундаментальних) компонентів цієї системи, яка застосовувалася паралельно з суто мовленнєвими іграми, була робота з розвитку дрібної моторики. Як було обґрунтовано ще на етапі діагностики (розділ 2.1), такий вибір зумовлений доведеним у науці тісним психофізіологічним зв'язком між мовленнєвою функцією та розвитком дрібної моторики пальців рук.

Розвиток м'язів рук дитини тісно пов'язаний з розвитком мовлення та мислення. Високий рівень розвитку дрібної моторики дитячих пальчиків також

забезпечує правильний розвиток пам'яті, уваги, зв'язного мовлення та готує руку до письма. Оволодіння технікою письма вимагає злагодженої роботи дрібних м'язів всієї руки, а також розвиненої слухової уваги.

Розвиток правильної вимови у дітей – складний процес, вони повинні навчитися керувати своїми мовними органами, розуміти звернене до них мовлення і контролювати мовлення інших і себе. У роботі з дітьми слід приділяти велику увагу розвитку функції дрібних м'язів кистей рук. Рухи рук тісно пов'язані з мовленням, будучи одним з факторів його формування. Вплив мануальних (ручних) дій на розвиток мозку відомий ще з II століття до нашої ери в Китаї. На взаємозв'язок між рухами рук і мовленням вчені звернули увагу в 1928 році. Пізніше, на основі спеціально проведених експериментів, було висунуто припущення, що рухи пальців рук стимулюють розвиток центральної нервової системи і прискорюють розвиток мовлення дитини.

Гра за участю рук і пальців сприяє гармонійному розвитку тіла і розуму і підтримує системи мозку в хорошому стані. Східні лікарі встановили, що масаж великого пальця підвищує функціональну активність головного мозку, масаж вказівного пальця позитивно впливає на шлунок, середнього – на кишечник, безіменного – на печінку і нирки, а мізинця – на серце.

Народна мудрість здавна зберегла знання про необхідність дитячих рухів пальчиків. У різних культурах існують народні ігри для дітей, в яких активно задіяні кисті рук і пальці. У Китаї здавна популярна гімнастика для долонь з кам'яними та металевими кульками. Регулярні заняття з м'ячами покращують пам'ять, пізнавальні здібності дитини, усувають емоційну напругу, покращують діяльність серцево-судинної та травної систем, розвивають координацію рухів, силу і спритність рук, підтримують життєвий тонус.

Сучасні фізіологічні дослідження підтверджують, що існує зв'язок між розвитком дрібної моторики і структурами головного мозку. Класичні наукові праці з психофізіології містять висновки про те, що маніпуляції руками впливають на функціонування центральної нервової системи та розвиток мовлення. Нескладні рухи рук допомагають зняти загальну напругу, а також

самих рук, розслабити губи, що сприяє поліпшенню вимови звуків і розвитку мовлення дитини. Дослідження показали, що кожен палець руки має своє представництво в корі головного мозку [97]. Розвиток рухів пальців передуює появі артикуляції складів. Таким чином, мовлення безпосередньо залежить від розвитку дрібної моторики.

Рівень розвитку дрібної моторики є одним з показників психологічної готовності до школи. Не випадково в багатьох школах України існують так звані співбесіди і тести, в яких, серед іншого, дитині пропонуються завдання на визначення рівня розвитку дрібної моторики. Дитина з високим рівнем розвитку дрібної моторики здатна логічно мислити, має достатньо розвинену пам'ять, увагу та зв'язне мовлення.

Недостатній розвиток зорового сприйняття, уваги і особливо дрібної моторики призводить до негативного ставлення до навчання. Тому робота над розвитком дрібної моторики повинна починатися задовго до початку навчання в школі. Батьки і вчителі, які роблять акцент на вправах, іграх і різноманітних завданнях для розвитку дрібної моторики і зорово-моторної координації, вирішують одночасно багато проблем: по-перше, впливають на загальний інтелектуальний розвиток дитини; по-друге, покращують мовленнєвий розвиток дитини; по-третє, готують дитину до оволодіння навичками письма.

Починати працювати над розвитком дрібної моторики необхідно з самого раннього віку. Робота над розвитком дрібної моторики повинна проводитися регулярно, оскільки саме тоді ефект від цих спеціальних вправ буде найбільш ефективним. Робота над розвитком рухів пальців рук повинна приносити дитині задоволення і не викликати перевтоми.

Різнманітні види і складність пальчикової гімнастики необхідно підкріплювати цікавими і доступними для дітей вправами з використанням простих іграшок, гудзиків, ниточок і невеликих будівельних наборів.

Пальчикова гімнастика та ігри особливо корисні для дітей молодшого дошкільного віку. Заняття сприяють активному формуванню і запуску мовлення. Малюки люблять повторювати рухи за дорослими, уважно

слухають віршики та пісеньки, які супроводжують вправи. У грі можна використовувати спеціальну логопедичну картотеку.

Всі вправи для пальців можна розділити на три групи. Вправи для кисті вчать розслабляти і розтягувати м'язи, розвивають імітаційні навички, вчать утримувати пальці в одному положенні протягом тривалого часу, а також вчать швидко переключатися з руху на рух. Умовно-статичні пальчикові вправи вдосконалюють навички, набуті на попередньому занятті, і розвивають точність рухів. А динамічні пальчикові вправи розвивають координацію рухів, вчать співвідносити великий палець з іншими пальцями, згинати та розгинати пальці. Масаж пальців і долонь рекомендується дітям від одного року. В якості інструментів для масажу можна використовувати предмети різного розміру, форми та текстури. До них відносяться олівці, пластикові та гумові іграшки, м'ячі, камінці або продукти харчування, наприклад, пластівці. Також можуть бути використані ігри з предметами, коротенькі віршики та забавки.

При проведенні занять необхідно дотримуватися наступних правил: для дітей молодшого дошкільного віку перші заняття повинні тривати не більше 1 хвилини, потім по 3-5 хвилин; вихователі повинні хвалити дитину за успіхи і не лаяти її, якщо вона неправильно повторює за дорослим; щоб ігри були веселими і цікавими, слід використовувати пальчикову гімнастику, яка відповідає віковим особливостям малюка. Для ігор важливо використовувати пісеньки і віршики, які дитина могла б потім повторити за дорослим; вони повинні бути невеликими і простими для розуміння, а всі віршики та лічилки слід читати виразно. Вправи слід підбирати за ступенем складності: починати з простих, переходячи до більш складних; перед виконанням вправ дитина повинна розігріти руки, щоб зробити їх більш слухняними; у вправах мають бути задіяні всі пальчики. Ігри слід змінювати поступово, а коли в них з'являються нові фігурки, дитині слід спочатку розповісти про них; не слід примушувати дітей виконувати завдання, інакше це викличе лише негативні емоції в майбутньому; для досягнення бажаного результату пальчикові ігри потрібно проводити регулярно.

Суть заняття з пальчикової гімнастики полягає в тому, щоб навчити дитину зображати пальчиками якісь предмети або живі істоти. При цьому всі рухи пальчиків необхідно пояснювати малюкові. Це допоможе дитині зрозуміти такі поняття, як «верх», «низ», «праворуч», «ліворуч» тощо. Після того, як дитина навчиться робити вправи самостійно, можна спробувати розігрувати сценки або коротенькі казочки,

Пальчикова гімнастика починається з найпростіших вправ і з ознайомлення дітей з їхніми пальцями – їхніми назвами та призначенням. Складніші елементи можна повторювати кілька разів, щоб допомогти дітям краще запам'ятати їх.

Дітям може бути важко запам'ятати рухи, але віршований супровід запам'ятовується набагато легше і відтворюється точніше. З огляду на це, вчити вірші можна за такою схемою: читання вихователем тексту вірша; читання вірша за допомогою жестів; заохочення дітей повторювати його за дорослим. При необхідності відбувається повторне читання вірша і демонстрація жестів із заохоченням. Далі педагог відтворює текст вірша з відповідними жестами, заохочує дітей повторювати слова, сам виконує жести і спостерігає за ними. Наостанок він заохочує дітей читати вірш без демонстрації жестів.

Пальчикові ігри не тільки допомагають розвивати мовлення та розумові здібності дитини, але й допомагають у важкі моменти плачу або болю, організують діяльність малюка протягом дня, відволікають його та створюють приємну атмосферу. Пропонуючи таку гру малюкові, важливо одразу налаштувати його на потрібний лад, правильно вимовляти кожен звук, продумувати всі рухи та поступово повторювати їх. Дитина буде відтворювати рухи наших рук, а в гортані спочатку повторить всі звуки, а через деякий час почує склади і слова, відтворені із запропонованої гри.

Заняття, що розвивають тактильну та дрібну моторику, сприяють позитивному впливу на кору головного мозку. Велику допомогу педагогу надають «Вправи з Монтессорі-матеріалом», «Пісочна терапія»,

запропонована психотерапевтом Карлом Густавом Юнгом, засновником аналітичної терапії, ігрова методика англійського педіатра Маргарет Ловенфельд, роботи ігротерапевтів та ін. Робота над розвитком дрібної моторики повинна проводитися безперервно, тільки так можна досягти максимального ефекту від вправ.

Гімнастика для пальців рук поділяється на: пасивні вправи для пальців; активні вправи для пальців рук.

Пасивна гімнастика для пальців рук рекомендується як підготовчий етап розвитку дрібної моторики. Потім необхідно переходити до активних вправ для пальців. Всі вправи слід виконувати в ігровій формі. Їх складність повинен визначати дорослий залежно від рівня розвитку дрібної моторики дитини.

До пасивної пальчикової гімнастики належать масаж кисті та пальчикова гімнастика, яку виконує дорослий з пальчиками дитини. До активної пальчикової гімнастики відносяться: ігри з предметами навколишнього середовища; пальчикова гімнастика без мовлення; пальчикова гімнастика з промовлянням тексту; пальчикові ігри з інсценуванням; пальчиковий театр; тіньовий театр пальчиками.

Пальчикову гімнастику слід починати з найпростіших вправ і з ознайомлення дітей зі своїми пальцями – їхніми назвами та призначенням. Групи пальчикової гімнастики та окремі її елементи слід вводити на фізкультхвилинках та фізкультпаузах, а також перед малюванням, ліпленням, аплікацією чи конструюванням. Пальчикова гімнастика також практикується індивідуально з дітьми, які цього потребують.

Нас оточує безліч предметів, які допомагають розвивати дрібну моторику: різні крупи, гудзики, сітка для раковини, кришки від пластикових пляшок, мотузки, горіхи і шишки, намистини, сірники, пластилін та багато інших речей, які можна знайти вдома.

Методика проведення гри (з предметами): Знайдіть предмети в навколишньому середовищі і дайте їх дитині; розгляньте предмети разом з

дитиною і розкажіть, як з ними можна гратися; покажіть дитині, як виконати завдання; запросіть дитину погратися.

Сьогодні в мережі магазинів іграшок представлений широкий асортимент іграшок та ігор, які сприяють інтелектуальному розвитку дітей та розвивають їхню дрібну моторику. Ці іграшки досить барвисті, а тому цікаві для дітей, і їх можна використовувати для організації завдань з розвитку дрібної моторики дошкільнят.

Методика організації ігор (з іграшками): запропонуйте іграшку дитині; розгляньте її з дитиною, розкажіть як нею можна погратися; покажіть дитині, як виконати завдання; запропонуйте дитині пограти в гру .

Приклади ігрових завдань: будівництво будиночків, веж тощо з цеглинок спочатку за зразком, потім по пам'яті і навімання; складання іграшок (пірамідок, мисок, кубиків), які потрібно розібрати і зібрати знову; складання картинок, вирізаних з предметів (спочатку даються картинки, розрізані на 2 частини, потім на 3 і 4 частини, складаються спочатку за зразком, потім по пам'яті); конструювання геометричних фігур, картинок, букв з дерева, сірників; обведення контурів предметів; розфарбовування контурів предметів кольоровими олівцями; вирізання кольорових смужок, фігур за контурами; намотування ниток на котушку або клубок; вирізання та крутіння гудзиків; робота з пластиліном (скачування кульок, прапорців, плоских кульок, прапорців на тортах, самостійна творча діяльність дітей); робота з мозаїками.

Пальчикові ігри без мовного супроводу: пропонується виконати пальчикові ігри, які поєднуються з мовленням; однак це не означає, що вони виконуються в повній тиші. Всі положення пальців слід пояснювати дитині. Після того, як дитина навчилася виконувати всі рухи, можна придумувати невеликі діалоги, в яких персонажі зображуються за допомогою рук.

Пальчикові ігри з мовним супроводом: читання вірша супроводжується відповідними рухами. Дитині задаються запитання: про кого віршик, які рухи виконував дорослий. Дорослий пропонує дитині прочитати вірш разом, супроводжуючи його рухами; дитині пропонують самостійно виконати рухи.

Після того, як діти навчилися вільно грати з пальчиковими ляльками, слід ускладнювати гру, розігруючи коротенькі сценки, драматизації та розповідаючи невеличкі історії. Такі ігри активізують дрібну моторику та когнітивні процеси дитини. Як наслідок, вони розвивають спритність, контроль над пальцями та концентрацію на одному виді діяльності.

У пальчикових іграх використовуються ляльки, виготовлені з різних матеріалів. Коли ви починаєте гру, поговоріть з дітьми про емоції, які вони відчувають. Наприклад, скажіть, що вони надягли на палець ляльку з тканини. «Що ви відчуваєте?».

Повторюйте подібні вправи знову і знову з пальчиковими ляльками, зробленими з різних матеріалів (папір, вовна, шкіра, пластик, гума, тканина, хутро та ін.). Попросіть дитину описати, що вона відчуває. Здатність розрізняти тактильні відчуття є важливою когнітивною функцією. Корисно розрізняти предмети (іграшки, матеріали) на дотик і порівнювати відчуття від дотику. Вправи можна виконувати із заплющеними або розплющеними очима.

Хоча театр рукавичок складніший для засвоєння дітьми, ніж простий пальчиковий театр, він більш емоційний, естетичний і реалістичний. При цьому треба пам'ятати, що потрібно постійно працювати над виразною вимовою текстів різних п'єс.

Вимоги до проведення пальчикових ігор: використовуйте всі пальці на руці під час виконання різних вправ, щоб збільшити ефективність впливу; для збільшення коефіцієнта корисної дії вправи слід комбінувати таким чином, щоб чергувати стискання, розтискання і розслаблення кисті, при цьому використовується індивідуальний рух кожного пальця; при підборі вправ слід враховувати вікові та індивідуальні особливості дітей; наявність пізнавального змісту в тексті вправ.

Будь-яка гра буде розвиваючою лише тоді, коли вона буде цікавою для дітей. А зробити її цікавою може тільки педагог. Перш за все, педагог повинен правильно підібрати гру для своєї групи, враховуючи рівень розвитку більшості дітей. Оскільки більшість ігор короткі і прості в організації, в них

можна успішно грати не тільки на заняттях, а й у вільний час: на прогулянці, в другій половині дня. Якщо гра зовсім незнайома дітям і вимагає досить високих розумових зусиль, її варто проводити вранці, в години, відведені для уроків. Саме в цей час діти більш продуктивні і краще засвоюють новий матеріал.

Найважливішим методичним принципом у використанні ігор є повторення, яке є необхідною умовою для досягнення результатів у розвитку. Учні сприймають і засвоюють нове по-різному і з різною швидкістю. Систематично беручи участь в іграх, діти починають розуміти зміст і краще використовувати умови, створені грою, для набуття і застосування нового досвіду. Важливим є не лише вибір правильної гри, але й правильний спосіб її проведення. Педагог повинен заздалегідь підготувати необхідні ігрові матеріали, бути знайомим з психологічними особливостями гри та виховним значенням гри. Дорослий повинен уявляти собі весь процес гри: як зацікавити дітей, як пояснити правила і дії, кого вибрати на перші ролі, як запобігти можливим нещасним випадкам. Під час гри всі учасники – і ті, хто виконує відповідальну роль, і ті, хто просто спостерігає за діями партнерів і чекає своєї черги – повинні бути активними. Це є обов'язковою умовою розвивального та педагогічного успіху гри.

Починаючи веселу забаву, переконайтеся, що дитина в гарному настрої, їй не боляче і вона з радістю прийме участь у грі. Але це ще не все. Важливо «розігрітися» перед грою – погладьте руку, легенько розітріть пальчики, переконайтеся, що долонька тепла. При першій грі віршики слід вимовляти повільно, з паузами, поступово прискорюючи ритм, наспівуючи кілька слів. Слідкуйте, щоб дитина встигала показувати рухи. Не перевантажуйте репертуар новими композиціями – пальчикова гімнастика для 3 років повинна складатися з 3-4 вправ, цього достатньо для першого заняття.

Пальчиковий театр

Для дітей віком від 2 до 4 років (на прикладі казки «Колобок»): спочатку познайомте дитину з персонажами казки. Запропонуйте дитині розглянути і

доторкнутися до фігурок. Потім по черзі одягайте кожного персонажа на палець і опишіть його. Познайомте дитину з назвою кожного пальця на руці. Наприклад, ви можете сказати так: «У мене на вказівному пальці сидить Колобок». Потім розіграйте з дитиною казку. Помістіть персонажів на свої пальці і схрестіть руки. Почніть розповідати історію, піднімаючи пальці з персонажами по мірі розвитку дії. Наприклад, казку «Колобок» можна розповідати так: підніміть великий палець вгору разом з персонажем Бабусею. Скажіть дитині, що сьогодні цей герой буде пекти Колобка. Ритмічно постукуйте п'ятами долонь одна об одну, не відпускаючи пальців. При цьому промовляйте: «Бабуся місить тісто». За таким же принципом обіграйте зовнішній вигляд кожного персонажа. Запитайте дитину, чи пам'ятає вона казку «Колобок». Нагадайте, якщо потрібно. Потім попросіть дитину розмістити персонажів на столі в тому порядку, в якому вони з'являються в казці. При цьому попросіть охарактеризувати кожного з них за принципом: «Бабуся – стара, добра, турботлива; Колобок – кругленький, рум'яний, пустотливий» та ін. Ставте дитині запитання за змістом казки, наприклад: «Чому бабуся вирішила спекти Колобка? Чому він пішов від бабусі та дідуса? Кого він зустрів по дорозі?». Потім розіграйте казку перед маленьким глядачем за допомогою пальчикового театру. Наприкінці попросіть дитину розіграти казку перед вами за допомогою пальчикового театру. Якщо потрібно, підказуйте їй.

3.2. Апробація методики та аналіз результатів

На формувальному етапі дослідження з дітьми експериментальної групи (23 особи) протягом 2-х місяців проводилися заняття за розробленою формувальною методикою. Ця методика (детально представлена у Додатку Б) включала комплекс диференційованих розвиткових ігор, спрямованих на розвиток розуміння мовлення, фонематичного слуху, словника, артикуляційної та дрібної моторики переважно з пальчиковою гімнастикою та іграми з пальчиковим театром. Порівняльний аналіз показників мовленнєвого розвитку

на початку (констатувальний зріз) та через 2 місяці (контрольний зріз) формувального експерименту представлено на рисунках 3.1–3.6.

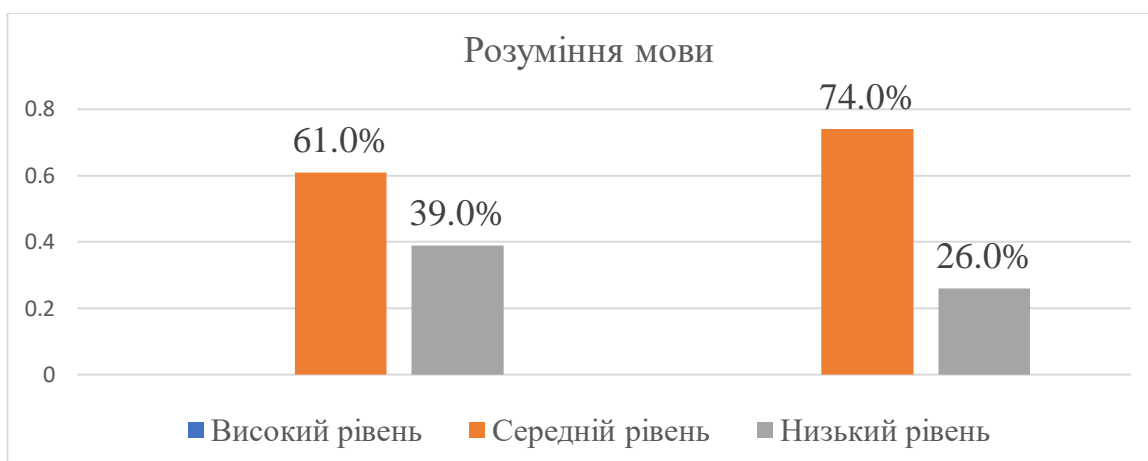

Рис. 3.1. Порівняльний аналіз рівня розуміння мови на початку дослідження й через 2 місяці участі в програмі

Як показано на рисунку 3.1, використання розробленої методики покращило розуміння мови: збільшилась кількість дітей з середнім рівнем розуміння мови з 61% до 74%, й на 13% знизилась кількість тих учасників, хто має низький рівень розуміння мови. Відмінності між показниками на початку дослідження й через 2 місяці участі в програмі статистично достовірні, що було перевірено з використанням t-критерія Стьюдента ($p < 0,05$)

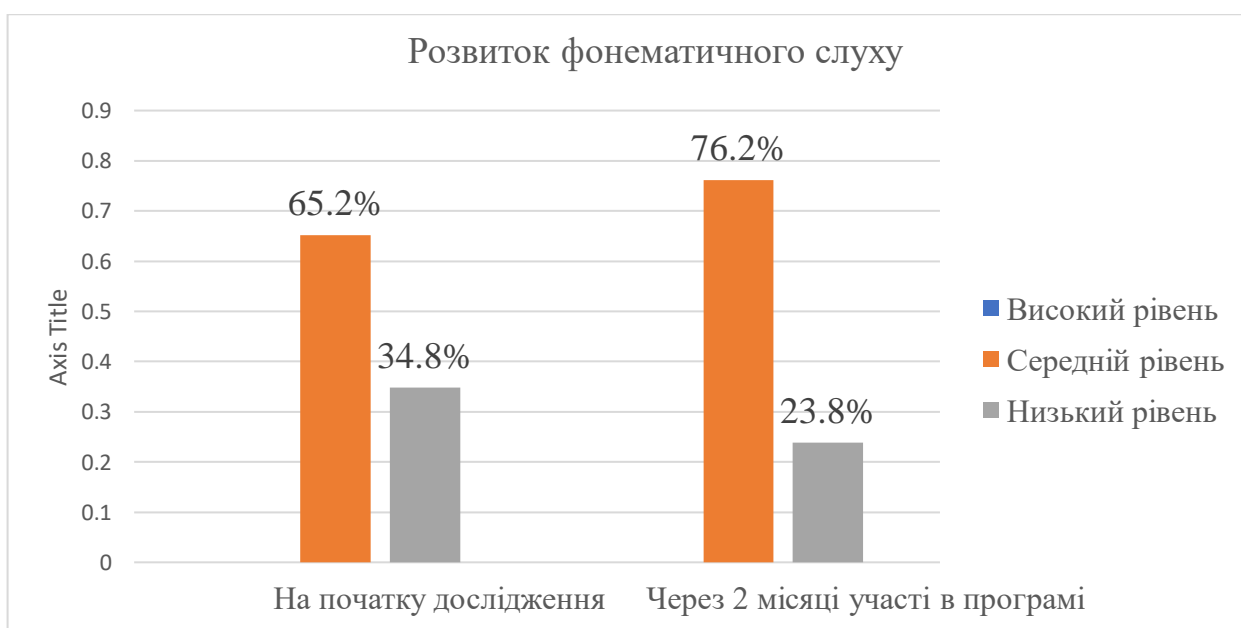

Рис. 3.2. Порівняльний аналіз рівня фонематичного слуху на початку дослідження й через 2 місяці участі в програмі

Як видно з діаграми (Рис. 3.2), через 2 місяці реалізації комплексної програми на 11% збільшилась кількість дітей, що мають середній рівень фонематичного слуху. Це свідчить, що система ігор, спрямована на диференціацію звуків, позитивно впливає на їх розрізнення. Відмінності між показниками статистично достовірні ($p < 0,05$).

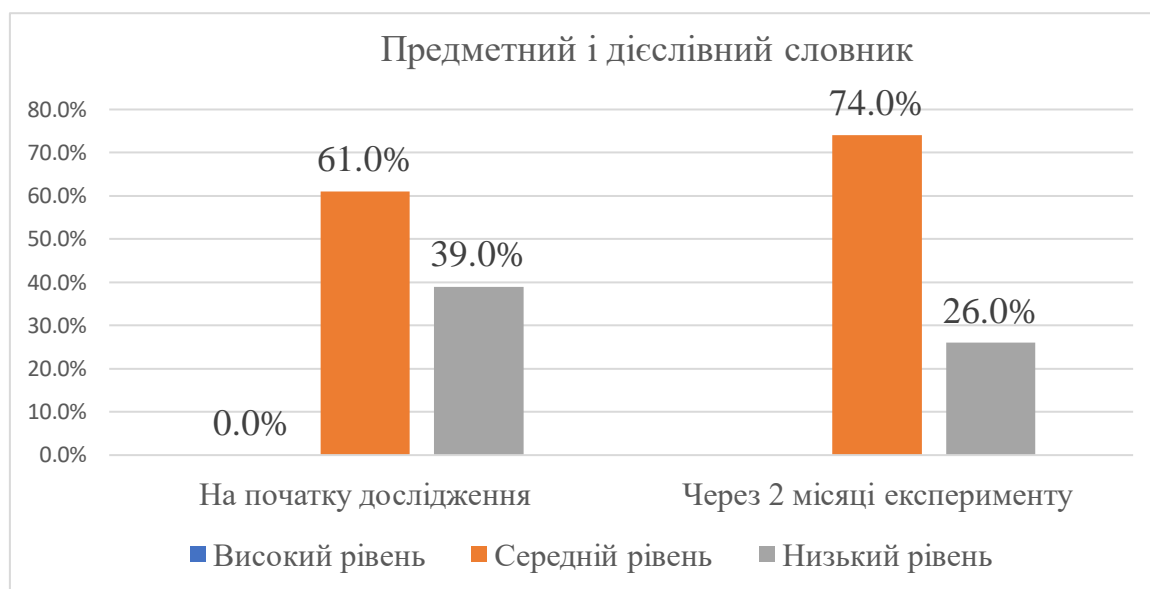

Рис. 3.3. Порівняльний аналіз рівня предметного та дієслівного словника на початку дослідження й через 2 місяці участі в програмі

Отже, участь в програмі дозволила молодшим дошкільнятам розширити свій словник й збагатити мову дієсловами. На 13% збільшилась кількість дітей з середнім рівнем використання різних слів й, відповідно, на 13% знизилась кількість дітей, які практично не використовували дієслова. Відмінності між показниками на початку дослідження й через 2 місяці участі в програмі статистично достовірні, що було перевірено з використанням t-критерія Стьюдента ($p < 0,05$).

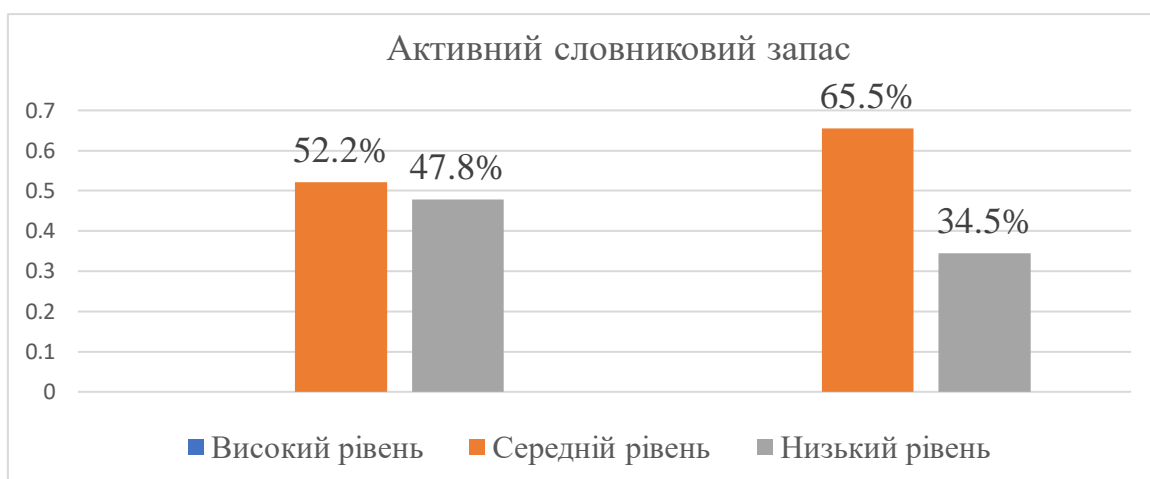

Рис. 3.4 Рівень активного словникового запасу

Як можна бачити (Рис. 3.4), участь в програмі дозволила збільшити активний словниковий запас молодших дошкільнят із ЗНМ: на 13,3% збільшилась кількість дітей з середнім рівнем словникового запасу.

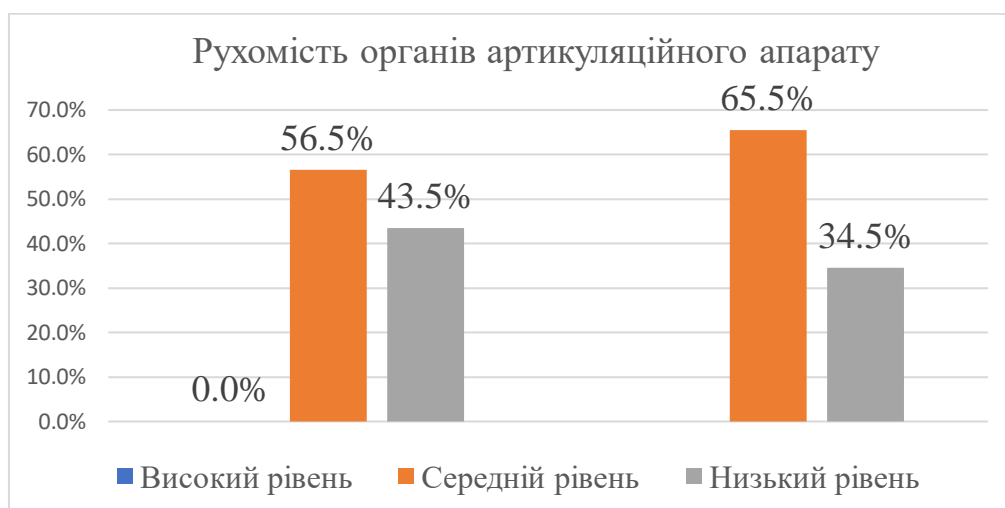

Рис. 3.5 Рухомість органів артикуляційного апарату

Таким чином, участь в програмі (зокрема, виконання артикуляційних вправ) дозволила покращити рухомість органів артикуляційного апарату: на 9% збільшилась кількість дітей, що мають середній рівень розвитку цієї функції. Відмінності між показниками на початку дослідження й через 2 місяці участі в програмі статистично достовірні, що було перевірено з використанням t-критерія Стьюдента ($p < 0,05$).

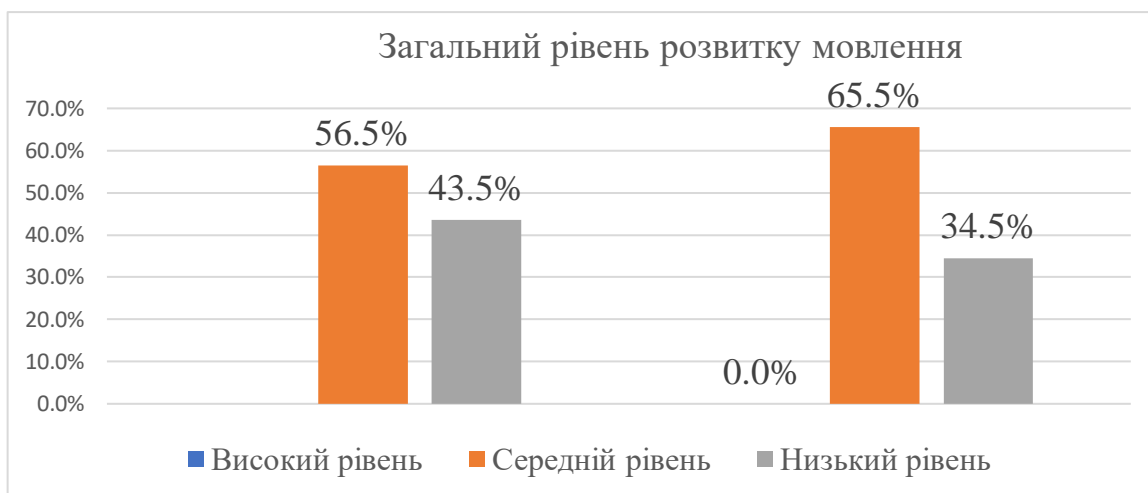

Рис. 3.6. Порівняльний аналіз рівня загального розвитку мовлення на початку дослідження й через 2 місяці участі в програмі

Отже, за два місяці участі в програмі, під час якої була використана диференційована методика розвиткових ігор, значно покращився загальний рівень розвитку мовлення. Суттєво – на 13,3% – знизилась кількість дітей молодшого дошкільного віку з низьким рівнем розвитку мовлення. Відмінності між показниками статистично достовірні ($p < 0,05$).

Таким чином, своєчасне інтенсивне втручання з використанням диференційованого підходу сприяє розвитку мовлення та зменшенню проявів загального недорозвитку мовлення.

Висновок до розділу 3

У третьому розділі було обґрунтовано та апробовано формувальну методику. Відповідно до обґрунтування тісного зв'язку мовлення та дрібної моторики (3.1), провідною формою роботи було обрано пальчикову гімнастику та пальчиковий театр, що виступали основним інструментом застосування розвиткових ігор. Апробація, що тривала 2 місяці, підтвердила ефективність обраного підходу.

Аналіз результатів показав позитивну динаміку. Використання вправ пальчикової гімнастики у поєднанні з мовленнєвим супроводом покращило розуміння мови: збільшилась кількість дітей з середнім рівнем з 61% до 74%, а кількість учасників з низьким рівнем знизилась на 13%. Участь в програмі

дозволила молодшим дошкільнятам розширити свій словник (на 13% збільшилась кількість дітей з середнім рівнем використання різних слів).

Також участь у програмі дозволила збільшити активний словниковий запас молодших дошкільнят із ЗНМ (на 13,3% збільшилась кількість дітей з середнім рівнем) та покращити рухомість органів артикуляційного апарату (на 9% збільшилась кількість дітей, що мають середній рівень).

Отже, за два місяці участі в програмі, де цілеспрямовано використовувалися вправи пальчикової гімнастики та пальчикового театру, значно покращився загальний рівень розвитку мовлення. Суттєво – на 13,3% – знизилась кількість дітей молодшого дошкільного віку з низьким рівнем розвитку мовлення. Відмінності між показниками на початку та в кінці дослідження є статистично достовірними.

Таким чином, своєчасне інтенсивне втручання з акцентом на розвиток дрібної моторики через ігрові форми (пальчикова гімнастика) сприяє розвитку мовлення та зменшенню проявів загального недорозвитку мовлення.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження було зроблено наступні висновки і узагальнення:

1. На основі аналізу наукової літератури визначено, що загальний недорозвиток мовлення (ЗНМ) є комплексним порушенням, яке охоплює всі компоненти мовленнєвої системи. Встановлено, що гра є провідною діяльністю для молодших дошкільників, а розвиткові ігри виступають ключовим засобом логопедичної корекції. Теоретично обґрунтовано, що особливості ігрової діяльності у дітей із ЗНМ, пов'язані з гетерогенністю (неоднорідністю) порушення, вимагають диференційованого підходу до їх застосування. Визначено, що дошкільна логопедія має переважно ігровий характер, а розвиткові ігри є ефективним засобом розвитку самостійного мовлення дітей, їх комунікативних навичок та особистості дитини в цілому. Урахування вікових та психологічних особливостей дітей дошкільного віку зумовлює необхідність оптимальних доповнень розвиткових ігор (методичне, дидактичне забезпечення, інтерпретації застосування).

2. Проведене констатувальне дослідження дозволило виявити характерні труднощі у молодших дошкільників із ЗНМ. У дітей експериментальної групи було діагностовано складнощі на всіх рівнях мовленнєвої системи, зокрема: недоліки розуміння зверненого мовлення (особливо граматичних конструкцій), несформованість фонематичного сприймання, суттєве обмеження обсягу активного словника та недостатня рухомість органів артикуляційного апарату. Досліджено в ЕГ середній та низький рівні сформованості фонематичного слуху, активного словника, рухомості артикуляційних органів, пальцевого праксису в ЕГ, високий – відсутній.

3. На основі результатів констатувального етапу було розроблено та науково обґрунтовано методичні рекомендації щодо диференційованого застосування розвиткових ігор. Ключовою засадою розробленої програми став диференційний підхід, що передбачав добір ігрових завдань та матеріалів

відповідно до індивідуально-типологічних особливостей мовленнєвого недорозвитку кожної дитини. Було визначено комплексний характер методики, що поєднувала напрями роботи над розумінням мови, фонематикою, словником, артикуляцією та дрібною моторикою.

4. Аналіз результатів формувального експерименту підтвердив дієвість розробленої методики. За підсумками контрольного зрізу було зафіксовано позитивну динаміку за всіма ключовими показниками мовленнєвого розвитку. Спостерігалось суттєве покращення розуміння мови дітьми, збагачення їхнього активного та пасивного словника, покращення стану фонематичних процесів та рухомості артикуляційного апарату та пальцевого праксису.

5. Таким чином, поставлену мету – розроблення методичних рекомендацій щодо диференційованого застосування розвиткових ігор – було досягнуто. Емпірично доведено, що цілеспрямоване втручання, яке ґрунтується на диференційованому підході до ігрової діяльності, сприяє ефективному подоланню загального недорозвитку мовлення у молодших дошкільників.

Перспективами подальших наукових розвідок є розробка диференційованої програми з використанням розвиткових ігор для дітей з ЗНМ старшого дошкільного віку, а також дослідження ефективності даного підходу при інших, більш складних, мовленнєвих порушеннях.